

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia  
00102 EDUSKUNTA

Viite: Pääesikunnan lausunto 20.4.2012 puolustusvoimien kirkollista työtä ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevissa asioissa dnro 4489/2/10 ja dnro 3543/4/11

### Kantelijan vastine Pääesikunnan lausunnosta

**Kantelija:** Dosentti Jouni Luukkainen  
puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry (www.ateistit.fi)  
Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI  
p. (09) 191 51443, (09) 7534 703  
jouni.luukkainen@helsinki.fi

**Selvitys- ja lausuntopyynnöstä 9.12.2011.** Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja teki 28.12.2010 päätöksen puolustusvoimien kirkollista työtä koskevista kanteluista, jotka olimme tehneet minä (dnrot 566/4/09 ja 3155/4/09) ja eräs toinen henkilö (dnro 2878/4/08). Apulaisoikeusasiamies pyysi samoin 28.12.2010 omana aloitteenaan (dnro 4489/2/10) Pääesikuntaa toimittamaan 31.5.2011 mennessä selvityksen erityisesti Yleisen palvelusohjesäännön jumalanpalveluksia ja hartautilaisuuksia sekä kenttähartautta koskevien kohtien tulkinnasta ja tarkoituksesta sekä yleisemminkin siitä, mihin uskonnonvapautta edistäviin toimenpiteisiin hänen esittämänsä arviot olivat antaneet mahdollisesti aihetta.

Pääesikunta antoi lausuntonsa 1.6.2011.

Tyytymättömänä kanteluideni ratkaisuun 28.12.2010 ja niiden käsittelytapaan tein 23.2.2011 eduskunnan oikeusasiamiehelle kantelun puolustusvoimien kirkollisista oppitunneista sekä elämäkatsomustiedon opetuksesta (dnro 772/4/11); tätä kantelua vielä täydensin 20.4.2011. Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja vastasi 27.4.2011. Kanteluni jätettiin käsittelemättä, vaikka erityisesti sen elämäkatsomustietoa koskeva osa oli uusi ja vaikka tästä uudesta aiheesta ei 28.12.2010 ollut Pääesikunnalta pyydetty selvitystä. Tämä kanteluni ei johtanut erillisiin selvityspyyntöihin Pääesikunnalle, mutta toimitin kuitenkin kaikki kolme asiakirjaa tiedoksi (sähköpostiviestein 24.2.2011 ja 3.5.2011) Pääesikunnan oikeudelliselle osastolle ja Pääesikunnan hallinnolliselle osastolle sekä puolustusministeriölle. Se oli aiheellista varsinkin, kun tarkastelin kantelussani aikuislukiossa vallitsevaa uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen vaihtoehtoisuutta ja kun halusin yrittää siten vaikuttaa valmisteilla olleeseen Pääesikunnan lausuntoon.

Laadin sitten vastineeni Pääesikunnan 1.6.2011 antamasta lausunnosta. Katsoin, että minulla oli aihetta samalla jatkaa edellistä kanteluani (dnro 772/4/11) ja kannella kaikenkaikkiaan siis puolustusvoimien kirkollisista tilaisuuksista, kirkollisista oppitunneista ja elämäkatsomustiedon opetuksesta. Aiemman kanteluni tarkoitin tällöin olevan uuden kanteluni liite, koska en sisällyttänyt sen kaikkea perusteluaineistoa uuteen kanteluuni, vaikka kylläkin toistin uudessa kantelussani aiemman kanteluni vaatimukseni. Päiväsin uuden vastine- ja (jatko)kantelukirjoitukseni 2.10.2011 ja täydensin sitä lyhyesti vielä 3.10.2011 ja 7.10.2011 (dnro 3543/4/11).

Kanteluasiani valmistelija esittelijäneuvos Raino Marttunen pyysi 9.12.2011 Pääesikuntaa toimittamaan apulaisoikeusasiamies Jussi Pajujalle kanteluni (dnro 3543/4/11) johdosta lisäselvityksen ja antamaan sen johdosta lausunnon sekä ilmoittamaan apulaisoikeusasiamiehen aiemmassa päätöksessä esittämien kannanottojen mahdollisesti aiheuttamista jatkotoimenpiteistä (dnro 4489/2/10). Pyynnössä selostetaan myös tutkimatta jätettyä kanteluani (dnro 772/4/11).

Olen tyytyväinen tapaan, jolla molemmat kanteluni esiteltiin selvitys- ja lausuntopyynnössä 9.12.2011. On kuitenkin luettava puolustuslaitoskomitea, ei puolustuslaki.

Pääesikunnalle asetettiin ensin määräpäivä 10.2.2012, mutta kolmen siirron jälkeen lopullinen määräpäivä oli 20.4.2012, jolloin Pääesikunta myös antoi lausuntonsa.

## PÄÄESIKUNNAN LAUSUNNOSTA

Pääesikunnan 20.4.2012 päivätyn lausunnon (AI2698) on valmistellut Pääesikunnan oikeudellinen osasto. Totean luvusta 1. Johdanto, että se on kahta lisättyä kappaletta lukuunottamatta apulaisoikeusasiamiehen selvitys- ja lausuntopyynnön luku 3. Selvitys, vastine ja jatkokantelu. Kävi siis niin, että johdannossa ei selosteta pyynnön lukua 2. Tutkimatta jätetty kantelu.

Lausuntonsa lopuksi Pääesikunta viittaa vielä aikaisemmin antamiinsa lausuntoihin, joita siis olen itse vastineissani tarkastellut.

**Pääesikunnan lausunnon luvusta 4. Oikeusohjeet.** Totean, että myös lausunnon liitteenä olleet normit PVHSM Kirkollinen ala 018 - PEHENKOS ”Osallistuminen kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin” (Pääesikunnan henkilöstöosaston määräys HF15/26.10.2009; voimaan 1.11.2009) ja PVHSM Kirkollinen ala 024 - PEHENKOS ”Varusmiesten kirkollinen opetus” (Pääesikunnan henkilöstöosaston määräys HF22/27.11.2009; voimaan 1.1.2010) olivat aivan samansisältöiset näiden normien niiden luonnosten kanssa, jotka olivat käytössäni kahdessa edellisessä kantelussani (dnrot 772/4/11 ja 3543/4/11).

Totean edelleen, että myös lausunnon liitteenä ollut normi PVOHJEK Koulutus 016 - PEHENKOS ”Varusmiehille yhteisesti koulutettavat asiat” (Pääesikunnan henkilöstöosaston ohje HF306/9.3.2009; voimaan 13.7.2009) korvasi/kumosi ohjeen PEKOUL-OS PAK A 01:05.01.02 ”Varusmiehille yhteisesti koulutettavat asiat” (hallinnollinen ohje; voimaan 1.7.1998), joka oli liitteenä Pääesikunnan oikeudellisen osaston 24.6.2009 antamaan lausuntoon (AF12915) kantelustani dnro 566/4/09. Uuden ohjeen luku 1.3 Muita ohjeita puhuu kirkollisesta opetuksesta vapautumisen *anomisesta* ja *saamisesta*. Lausunnon liitteenä samoin ollut tämän ohjeen liite 1 ”Yhteisesti koulutettavat asiat peruskoulutuskaudella” sisältää luvussa 1.3.5 Kansalaiskasvatus seuraavaa:

**Kansalaiskasvatuksen päämääränä** on lujittaa yksilön maanpuolustustahtoa ja kansalaisen perustaitoja.

**Kansalaiskasvatuksen tavoitteena** on, että sotilas:

5. tuntee kirkollisen työn perussisällön ja saa perusteita arvojensa ja eettisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi

Kohta 5 oli uusi; sellaista ei ollut aiemman ohjeen luvussa 2.6 ”Kansalaiskasvatuksen tavoitteena on, että taistelija”. Huomautan, että ohjeen tuoreudesta huolimatta elämäntiedon opetuksesta ei kansalaiskasvatuksen tavoitteiden osalta kuitenkaan puhuta mitään.

Käyn yksityiskohtaisesti läpi Pääesikunnan lausunnon luvut 3. Selvitys ja 5. Pääesikunnan lausunto.

**Pääesikunnan lausunnon luvusta 3. Selvitys.** Pääesikunnan oikeudellinen osasto oli valmistellut selvityksen pyytämiensä viiden lausunnon pohjalta. Pyyntöasiakirjan (20.12.2011/AH27300) otsikossa olen hassusti aiemman selvityksen antaja, kun oikeasti se oli Pääesikunta itse.

Käyn selvityksen järjestyksessä läpi nämä viisi lausuntoa oikeudellisen osaston selostamassa muodossa, jolloin tarkastelen tarvittaessa myös kunkin lausunnon alkuperäistä muotoa.

**3.1. Maanpuolustuskorkeakoulun lausunto** (17.1.2012/AI1084). Maanpuolustuskorkeakoulu on katsonut, että uusi kanteluni ei varsinaisesti koske Maanpuolustuskorkeakoulun toimintaa, koska Maanpuolustuskorkeakoulussa ei kouluteta varusmiehiä eikä myöskään järjestetä kirkollista tai elämäntiedon opetusta.

Maanpuolustuskorkeakoulun mukaan mahdollinen epäselvyys kirkollisten oppituntien ja elämäntiedon opetuksen sisällöstä olisi ratkaistavissa laatimalla riittävän tarkat oppituntikuvaukset ja pedagogiset käsikirjoitukset. Tässä viitataan selvityksessä pois jätettyyn lausunnon kappaleeseen, jossa selostetaan Maanpuolustuskorkeakoulussa annettavan opetuksen luonnetta.

Elämäntiedon opetuksesta sellaista tarkkaa oppituntikuvausta kantelussani juuri peräänkin. Mutta kirkollisten oppituntien osalta kanteluni puuttui osallistumisvelvollisuuteen, ja se ongelma pysyy, vaikka oppituntien sisältö kuvattaisiin vaikka kuinkakin tarkkaan.

Lausunnon mukaan tavoitteena tulee pitää sitä, että erillisistä kirkollisen alan ja elämäntiedon oppitunneista luovutaan. Tällöin varusmiehille suunnattujen etiikkaa, ihmissuhdetaitoja

sekä psyykkistä hyvinvointia käsittelevien oppituntien sisällön ja toteutuksen tulee olla sellainen, että kaikki varusmiehet uskonnollisesta vakaumuksesta riippumatta voivat osallistua niille. Maanpuolustuskorkeakoulun mukaan sotilaspappien voidaan katsoa koulutuksensa ja kokemuksensa puolesta olevan sopivia vastaamaan edellä mainittujen, kaikille varusmiehille suunnattujen yhteisten oppituntien toteuttamisesta.

Lausunnon ilmaisu ”varusmiehet uskonnollisesta vakaumuksesta riippumatta” ohittaa varusmiehet, joilla ei ole uskonnollista vakaumusta, ja väheksyy myös tarpeettomasti niitä, jotka eivät muutoin uskontoihin nojaa. Mutta mahdolliset kaikille varusmiehille yhteiset etiikkaa, ihmissuhdetaitoja sekä psyykkistä hyvinvointia käsittelevät oppitunnit voitaisiin toteuttaa ja olisi oikeus toteuttaa vain sekulaarilta taustalta, tieteelliseen todellisuuskäsitykseen pitäytyen — aivan kuten toteutetaan puolustusvoimien muukin koulutus. Muuten oppitunnit olisivat ateistien perus- ja ihmisoikeuksien vastaisia. Toisaalta myöskään varusmiehillä, joilla olisi jokin uskonnollinen vakaumus, ei olisi mitään estettä osallistua kyseiseen opetukseen, jonka pohjana olisivat filosofisen etiikan ja psykologian kaltaiset tieteet. Oppituntikuvausten tulisi joka tapauksessa olla tarkat.

Uskonnottomien ohittaminen tuossa lausunnon ilmaisussa voitaisiin ehkä pikemminkin ymmärtää vaihtoehtoisesti niin, että siinä väitettäisiin ateisteillakin olevan uskonnollinen vakaumus, mutta sellainen käsitesekaannus taas osoittaisi, että ehdotuksen tekijä haluaisi upottaa kaikki ihmiset uskontojen piiriin, jolloin yhteisen opetuksen tulisikin ehdottajan mielestä olla uskontoista.

Sotilaspapit olisivat sekä koulutuksensa että kokemuksensa puolesta mahdollisimman epäsojivat yhteisen, sekulaarin opetuksen toteuttajiksi. Pitäydyn edelleen sotilaspappeja koskevaan kanteluuni (dnro 3155/4/09): Sotilaspapeilla ei yleensä ole lukion elämäkatsomustiedon opettajan pätevyyttä, ja kuitenkin heillä on yksinoikeus elämäkatsomustiedon opettajan (ohjaajan) tehtävään puolustusvoimissa; sotilaspapit eivät ole irtisanoutuneet kirkkoon kuulumattomien vainajien ruumiinsiunaamisesta ilman näiden jättämää kirjallista lupaa ja ovat jo siksi kelpaamattomia kaatuneiden huollon opettamiseen; ja henkisen tuen antamisessa tarvittavia tunnustuksettomia ammatillisia sotilaspapit eivät ole.

Ehdotus yhteisestä opetuksesta olisi kylläkin paikallaan maallisessa, tunnustuksettomassa valtiossa, jossa emme vielä ole. Sotilaspapit kylläkin voitaisiin poistaa puolustusvoimien tehtävistä hetikin. Tehdyn ehdotuksen motiivin voin kuitenkin nähdä olevan halussa tuhota elämäkatsomustiedon opetus.

Kantelussani vaadin välittömästi toteutettavaksi sen, että yksikään varusmies ei ole velvollinen osallistumaan kirkollisiin oppitunteihin. Mahdollisen sotilaspappijohtaisen yhteisen opetuksen tarjoaminen ei käy verukkeeksi torjua vaatimustani varsinkaan, koska sillä olisi vaarana tuottaa uusia ongelmia.

**3.2. Ilmavoimien Esikunnan lausunto (30.1.2012/CI1485).** Ilmavoimien Esikunnan lausunnon toistetaan Ilmavoimien Esikunnan edellisestä lausunnon (27.4.2011/CH7054), että eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös 28.12.2010 on otettu huomioon järjestämällä vuoden 2011 aikana jokaisessa varusmieskoulutusta antavassa joukko-osastossa henkilökunnalle uskonnonvapautteen liittyvää koulutusta, jossa on myös neuvottu, miten mahdollisissa ristiriitatilanteissa tulee toimia. Uuden lausunnon mukaan ristiriitatilanteilla tässä yhteydessä tarkoitetaan sitä, että ev.-lut. tai ort. kirkkoon (selvityksessä tämä oli lausunnon väännetty vanhentuneeseen muotoon ort. ”kirkkokuntaan”) kuuluva ilmoittaisi olevan vakaumuksensa vastaista osallistua kirkollisiin tilaisuuksiin tai kirkolliseen opetukseen, jolloin koulutuksessa on tuotu esille näissä tapauksissa varusmiehelle annettavan mahdollisuus olla osallistumatta kirkollisiin tilaisuuksiin tai kirkolliseen opetukseen ja hänelle selvitettävän, että kyseisen opetuksen sijasta hänen tulee osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen (lausunnossa ja selvityksessä omituisesti ”elämäkatsomuksen opetukseen”).

Aiemmassa lausunnon ristiriitatilanteita kerrottiin syntyvän muun muassa siitä, että kirkollisesta työstä vapautetut haluavat vannoa sotilasvalan sotilaskuutuksen antamisen sijaan. Kuten vastineessani totesin, se ei kuitenkaan ole ristiriidassa minkään lain eikä puolustusvoimien määräyksen kanssa. Tuon lausunnon mukaan Ilmavoimissa myös katsottiin, että ihminen on kuulumisellaan johonkin tiettyyn uskonnolliseen yhdyskuntaan tai kuulumattomuudellaan mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan osoittanut oman vakaumuksensa.

On yllättävää, että vasta uudessa lausunnossa kerrotaan todellisista ristiriitatilanteista puolustusvoimien määräysten kanssa ja että myönnetään, että valtionkirkkoon kuuluminen ei osoittaisikaan sitovasti vakaumusta.

Ei kuitenkaan riitä, että ilmavoimissa kirkollisesta työstä saa ihan virallisesti vapautumisen, jos osaa sitä vaatia. Ohjesääntöjä ja määräyksiä on muutettava niin, että vapautumisen saa näitä rikkomatta pelkällä ilmoituksella.

Lausunnossa Ilmavoimien Esikunta korostaa, että esimerkiksi kaatuneiden huollon oppitunnit sekä johtamis- ja valaoppitunnit, joiden luonnetta olen lausunnon mukaan kantelussani pitänyt kirkollisena, eivät tätä ole, vaan ne liittyvät kansalaisyhteiskuntaan eivätkä ole uskonnon harjoittamista.

Lausunnossa oli kuitenkin selostettu, kuinka kantelussani (s. 18) olin maininnut, että Terhi Kaarina Juntusen pro gradu -tutkielma *Puolustusvoimien kirkollinen opetus ja varusmiehen uskonnonvapaus* (2004) kertoo, että vapautukseen oikeutettujen mahdollisuus jäädä pois kirkollisista oppitunneista ei toteudu kaikissa tapauksissa vaan että käytännössä varusmiehet joutuvat kuitenkin osallistumaan esimerkiksi kaatuneiden huollon, johtamis- ja valaoppitunneille, kuuluivatpa he kirkkoon tai eivät. Kyseessä on siis Juntusenkin mukaan kirkollisista oppitunneista. Jo ”vala”-sanana tähden kyse ei ole mahdollisesta tunnustuksettomasta, sekulaarista opetuksesta; aiempi lausunto nimenomaan korosti valatilaisuuden ja valan sanamuodon uskonnollisuutta. Tahtooko uusi lausunto siis myöntää, että tästä huolimatta ilmavoimissa kaikki kirkollisesta opetuksesta vapautetut varusmiehet joutuvat kuitenkin osallistumaan valaoppitunnille, koska se ei mukamas olisikaan varsinaista kirkollista opetusta? Mutta sitä varten sotilasvalasta olisi luovuttava kokonaan, ja kyseiset oppitunnit, siis myös kaatuneiden huollosta ja johtamisesta, olisi irrotettava kirkollisesta opetuksesta ja sotilaspappien ohjauksesta.

Palaan vielä valaoppituntiin. Varusmiehille yhteisesti koulutettavia asioita koskevaan ohjeeseen HF306/9.3.2009 viittaavalla sivulla 13 Maasotakoulun sotilaspastori Jukka Seppäsen opetusmateriaalissa *Puolustusvoimien kirkollinen työ ja uskonnonvapaus* (5.5.2011), joka oli Pääesikunnan lausunnon 1.6.2011 liitteenä (Maavoimien Esikunnan lausunnon kautta), on huomautus: ”Sotilasvala sisältää papin oppitunnin ja virsilauluharjoittelun”. Eikö kyseinen kokonaisuus ja myös kyseinen oppitunti ole luonteeltaan nimenomaan kirkollinen? Eihän ainakaan sotilaskoulutusta koskevaan oppituntiin voisi liittyä virsilauluharjoittelu.

Ilmavoimien Esikunta ei pidä ongelmallisena elämäntiedon opetuksen puuttuvaa normisääntelyä. Mutta puuttuva normitushan voi juuri aiheuttaa ongelmia. Esimerkiksi normitus kaatuneiden huollon ja johtamisen opetuksesta elämäntiedon opetuksen osana poistaisi mahdollisuuden ja tarpeen yrittää sulauttaa elämäntiedon opetusta tältä osin kirkolliseen opetukseen. On huolestuttavaa, että Ilmavoimien Esikunta ei yhdy jo yhdenvertaisuudesta seuraavaan kanteluni vaatimukseen sellaisesta normituksesta. Toisaalta Ilmavoimien Esikunta hyväksyisi normituksen, jos sen toteuttaisi sille kuuluvana tehtävänä Pääesikunta.

**3.3. Merivoimien Esikunnan lausunto (30.1.2012/DI951).** Huomautan lausunnon alusta, että taho, joka antoi selvityksen 1.6.2011 eduskunnan oikeusasiamiehen kanslialle, en ollut minä, vaan Pääesikunta.

Merivoimien Esikunta katsoo, että kanteluni osa, jossa kritisoin eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen aiempien kanteluideni ratkaisua 28.12.2010, ei ole tuonut esille seikkoja, joiden perusteella ratkaisua voitaisiin pitää miltään osin virheellisenä.

Totean, että kritiikkini koski siis sitä, että ratkaisun mukaan valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet olisivat edelleen velvolliset osallistumaan kirkollisiin oppitunteihin, vaikka siitä ei ole nimenomaista lain säännöstä.

Selvityksessä lausunnosta oli jätetty pois kappale, jonka mukaan kantelussani ei ole esitetty myöskään uusia perusteita, joiden nojalla kirkollisen työn käytäntöjä, jotka ovat jatkuneet muuttumattomana asevelvollisuuslain 2007 tapahtuneen muutoksen jälkeen (siis uuden uskonnonvapauslain ollessa voimassa) olisi syytä arvioida uudelleen.

Mutta vaikka asevelvollisuuslaki säädettiin uuden uskonnonvapauslain jo tultua voimaan, niin puolustusvoimien kirkollinen työ ei yksinkertaisesti noussut silloin esille, sillä asevelvollisuuslakitoimikunta ei joko huomannut tai ei halunnut yrittää ehdottaa lakiin kirkollisista oppitunneista pykälää, joka olisi ehkäissyt kanteluni niiden osalta. Merivoimien Esikunta voisi kysyä asiasta tarkemmin

Esikuntaa tuolloin edustaneelta toimikunnan jäseneltä, jonka olen maininnut kantelussani.

Lausunto toteaa (tätä ei ollut selvityksessä), että katson kantelussani, että kirkollinen opetus on aihepiireiltään vahvasti sidottu sotilaan koulutukseen, kun taas elämäkatsomustiedon opetus ei ottaisi riittävästi huomioon puolustusvoimille asetettuja tavoitteita ja asepalveluksen valinnoita oppilaita.

Tarkoitin kirkollisten oppituntien osalta todellakin niiden aihepiiriä, vaan en näiden aihepiirien kirkollista käsittelyä. Elämäkatsomustiedon opetuksen osalta tietoni olivat kovin vähäiset. Opetuksen tavoitteista ja aiheista ei ollut omia ohjesääntöjään ja hallinnollisia määräyksiään, vaan oli vain viittaus kirkollisten oppituntien normeihin. Varusmiesten oppaat eivät esitelleet elämäkatsomustiedon opetusta edes nimeltä. Viittaus lukion oppikirjoihin (ja lukion opetussuunnitelman perusteisiin) eivät auttaneet, sillä oppikirjoja ei ollut kirjoitettu puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetuksen näkökulmasta, vaikkakin jotkin aihepiirit niissä olivat varmaankin aivan osuvat. Juntusen tutkielman mukaan ainakin vielä hiljan kaikilla valtionkirkkoihin kuulumattomilla varusmiehillä oli käytännön pakko osallistua joihinkin kirkollisiin oppitunteihin. Eri tahojen mukaan osallistuminen elämäkatsomustiedon opetukseen oli kovin vähäistä siihen oikeutettujen parissa, ja se sai minut pohtimaan, olisiko syynä se, että opetuksen aihepiirit eivät niin niveltäisi puolustusvoimien muuhun koulutukseen. Ja olisiko yksinopiskelu riittävän tehokasta varusmiehen omasta mielestä?

Odottelin, että Pääesikunta olisi lausunnossaan voinut kertoa, että elämäkatsomustiedon opetukselle olisi vihdoinkin annettu omat norminsa. Silloin niitä tutkimalla olisin mahdollisesti voinut tarkentaa käsitystäni.

Oppaan *Varusmies 2012* luku Kirkollinen työ sisältää seuraavan kappaleen, jossa hakasulkuihin kirjoittamani lisäys on välttämätön parannusehdotukseni: ”Kirkolliset tilaisuudet ja oppitunnit ovat varusmiehelle palvelusta. Kirkkoon kuulumaton voi ilmoittaa, ettei osallistu kirkollisiin tilaisuuksiin [eikä oppitunteihin]. Tänä aikana hänelle järjestetään elämäkatsomustiedon opiskelua.” Tällainen on vielä kaukana yhdenvertaisuudesta eikä tue kelpoista elämäkatsomustiedon opetusta.

Merivoimien Esikunta toteaa, että merivoimien tiedossa ei ole yhtään tapausta, jossa elämäkatsomustiedon opetuksessa ollut varusmies olisi kritisoinut koulutuksen sisältöä tai jossa tämän varusmiehen esimiehet olisivat pitäneet riittämättömänä elämäkatsomustiedon opetusta saaneiden sotilaallista koulutusta. Lausunnon mukaan ei ole aihetta katsoa, että elämäkatsomustiedon opetuksen järjestelyissä olisi puutteita.

Mutta Juntusen tutkielman mukaan käytännössä varusmiehet joutuvat kuitenkin osallistumaan esimerkiksi kaatuneiden huollon, johtamis- ja valaoppitunneille, kuuluivatpa he kirkkoon tai eivät, ja Juntunen keräsi empiiristä aineistoaan vuonna 2004 myös merivoimiin kuuluvasta Suomenlahden Meripuolustusalueesta. Merivoimien Esikunta ei lausunnossaan suurin sanoin torju sitä, että Juntusen moite, johon siis yhdyin, olisi koskenut myös tuota joukko-osastoa. Sikäli joukko-osasto ei siis olisi ollut tyytyväinen elämäkatsomustiedon opetukseen. Mutta jos siis ainakin nykyään merivoimissa ollaan tyytyväisiä elämäkatsomustiedon opetukseen ja ilman, että sitä yritettäisiin korvata kirkollisilla oppitunneilla niistä vapautetuille, opetuksesta pitäisi myös tiedottaa kunnolla ja tuosta kelpoisesta opetuksesta pitäisi laatia omat norminsa, jotta elämäkatsomustiedon opetus ei olisi lausunnon mukaisesti vain normiin 018 perustuvaa ns. korvaavaa opiskelua. Silloin myöskään ei pitäisi olla estettä avata elämäkatsomustiedon opetusta myös valtionkirkkoihin kuuluville, koska opetushan lausunnon mukaan on joka tapauksessa riittävä sotilaalliselle koulutukselle.

**3.4. Maavoimien Esikunnan lausunto (2.2.2012/MI3483).** Kanteluni on luvussa 2 selostettu muuten hyvin, mutta sikäli epätarkasti, että kanteluni mukaan kirkollisten oppituntien uskonnonharjoittamislouheen tähden valtionkirkkoihin kuuluvien velvoitetta osallistua niihin ei voitaisi säätää edes tavallisella lailla ja että yleinen palvelusohjesääntö olisi kylläkin korjattava, mutta purkamaan valtionkirkkoihin kuuluvien velvoite osallistua kirkollisiin tilaisuuksiin.

Käyn läpi lausunnon luvun 3. Maavoimien esikunnan lausunto sen alalukujen otsikoin.

**3.4. a) Kirkolliset oppitunnit.** Selvityksessä on tämä alaluku lukuunottamatta sen ensimmäistä kappaletta, jossa Merivoimien Esikunta viittaa aiempiin lausuntoihinsa.

Maavoimien Esikunta katsoo, etteivät puolustusvoimien kirkolliset oppitunnit ole luonteeltaan väittämälläni tavalla uskonnon harjoittamista. Lausunnossa tätä perustellaan kolmen kappaleen ver-

ran. Lausunnon mukaan sotilaan toimintakykyyn vaikuttaisi tieteellisesti tutkitusti ihmisen toiminnan ”hengellinen” puoli. Onko tieteen mukaan ihmisessä siis ”hengellinen” puoli, ja mikä se olisi? Ja kenellä edes kirkkoon kuuluvasta varusmiehestä sellainen on? Ihmisellä voi kyllä olla uskonnollinen vakaumus.

Tämän jälkeen lausunnossa tähän seikkaan vedoten väitetään, että kirkollisten oppituntien sisällyttäminen evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvien varusmiesten palvelukseen ei loukkaa heidän perustuslain mukaista uskonnonvapauttaan.

Kanteluni kohdassa I kirkollisten oppituntien uskonnonharjoittamisen luonteesta (s. 14–15) toin esille sen aiempiin kanteluihini nähden uuden seikan, että kirkolliset oppitunnit voidaan nähdä uskonnon harjoittamisena perustuslain 11 §:n mielessä perustelukseni kertomieni seikkojen tähden. Mutta näitä seikkoja, kuten julistuksellisuutta, ei Maavoimien Esikunta tarkastele lausunnossaan.

Kirkollisten oppituntien uskonnonharjoittamislunteeeseen palasin kantelussani sivun 52 alussa kahden kappaleen verran. Huomautin, että sellaisen lain säätäminen, jolla valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet velvoitettaisiin osallistumaan kirkolliseen opetukseen, voisi edellyttää muutoksia oppituntien sisältöön ja opettajiksi kelpaavien joukkoon sekä oikeuteen järjestää kirkollisia tilaisuuksia (tai, lisäksi nyt, varusmiesrippikoulua) edes vapaaehtoisena osana koulutusohjelmaa. Huomautin edelleen, että kääntäen näitä muutoksia ei tarvitsisi tehdä, jos valtionkirkkoihin kuuluvien osallistumispakko poistettaisiin.

Kantelussani perustelin sen, että vaikka tuollainen laki säädettäisiin, niin valtionkirkkoon kuuluva varusmies voisi silti oikeutetusti tuntea uskonnonvapauttansa loukattavan kirkollisten oppituntien uskonnollisesta todellisuuskäsityksestä lähtemisen tähden. Laki perusteltaisiin sillä, että se ei kuitenkaan rajoittaisi uskonnonvapauden ydinaluetta, kun opetus ei (enää) olisi uskonnon harjoittamista luonteeltaan.

Se, ovatko kirkolliset oppitunnit mahdollisesti osoitettavissa uskonnon harjoittamiseksi, ei ole keskeinen seikka kantelussani.

Maavoimien Esikunnan näkemyksen mukaan lausunnossa aiemmin kuvatun sisältöisille kirkollisille oppitunneille osallistumista ei myöskään voida pitää sellaisena perustuslain 80 §:ssä tarkoituna yksilön oikeutena tai velvollisuutena, jonka perusteista olisi säädettävä lailla.

Mutta, kuten juuri totesin, kyse on uskonnonvapauden rajoittamisesta ainakin laidaltaan oppituntien uskonnollisen luonteen tähden, ja siksi osallistumisvelvoitteen säilyttäminen vaatisi oman lakinsa. Asia ei ratkeaisi siihen, että eduskunnan perustuslakivaliokunta toteaisi, että kirkolliset oppitunnit eivät ainakaan niihin tehtyjen yllä viittaamieni muutosten jälkeen (jolloin oppitunnit eivät enää voisi esimerkiksi olla julkilausutusti ”lähtökohdiltaan evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon työtä puolustusvoimissa”) olisi uskonnon harjoittamista edes tunnustuksellisuuden mielessä.

Mahdollinen yritys selittää kirkolliset oppitunnit kokonaan uskonnollista sisältöä vaille oleviksi taas sallisi jokaisen varusmiehen pakottamisen (ev.-lut.) kirkollisille oppitunneille, minkä mielettömyys osoittaa oppituntien juuri olevan uskonnollisia.

Joka tapauksessa valtionkirkkoihin kuuluvien varusmiesten velvoittaminen osallistumaan kirkollisille oppitunneille vailla oikeutta valita vapaasti niiden sijasta elämäkatsomustiedon opetusta loukkaa yhdenvertaisuutta. Mikä tahansa velvoite, jonka valtiovalta asettaa valtionkirkkoon kuuluville, mutta ei muille, on laatuaan sellainen, että siitä on perustuslain 80 §:n mukaan säädettävä lailla. Mielestäni tämä on itsestään selvää.

**3.4. b) Elämäkatsomustiedon opetus.** Maavoimien Esikunta katsoo myös, ettei väitteeni elämäkatsomustiedon opetuksen puutteellisesta järjestämisestä pidä paikkaansa.

Selvitykseen ei ole otettu tätä toteamusta seuraavia kahta lausunnon kappaletta.

Näistä kappaleista ensimmäisessä minun todetaan katsoneen, että kirkollinen opetus on aihepiireiltään vahvasti sidottu sotilaan koulutukseen, kun taas elämäkatsomustiedon opetus ei ottaisi riittävästi huomioon puolustusvoimille asetettuja tavoitteita ja asepalveluksen valinnoita oppilaita, jolloin tästä voisi seurata se, että kirkollisesta opetuksesta vapautetut varusmiehet valitsevat kirkolliset oppitunnit elämäkatsomustiedon opetuksen sijasta, vaikka sinänsä haluaisivatkin saada uskonnotonta opetusta. Mikäli kirkollisesta opetuksesta vapautetuille muodostuu käytännön pakko osallistua

muillekin kuin ensimmäiselle kirkolliselle oppitunnille, perustuslain takaama uskonnon ja omantunnon vapaus ei tosiasiallisesti toteudu.

Mutta kirkollisten oppituntien osalta vain nojauduin siihen, mitä eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksessä 28.12.2010 luki ja mitä myös Merivoimien Esikunta korostaa kirkollisia oppitunteja käsittelevässä lausuntonsa luvussa; puhun nyt aihepiireistä uskontosisällön ohittaen. Elämäntutkimustiedon opetuksen osalta kyseessä olivat omat epäilykseni jo edellisessä kantelussani, kuten kertasin (s. 16), sekä Juntusen tutkielmassa (ks. s. 18) sotilaspappien myöntämä tosiasia, että ”käytännössä varusmiehet joutuvat kuitenkin osallistumaan esimerkiksi kaatuneiden huollon, johtamis- ja valaoppitunneille, kuuluvaitpa he kirkkoon tai eivät”. Käytännön pakkoa olisi siis (epäilemääni) sisäistä ja (Juntusen vuonna 2004 kertomaa) ulkoista laatua, ja kanteluni lopussa (s. 53) sanoillani ”käytännön pakko” tarkoitin niitä molempia.

Toisessa selvityksestä puuttuvassa kappaleessa minun todetaan kannelleen, että elämäntutkimustiedon opetuksesta ei ole omaa hallinnollista määräystä, ja katsoneen elämäntutkimustiedon opetuksen normittamisen kirkollista opetusta koskevan normin 024 kautta olevan vastoin perustuslain 6 §:n syrjäntäkieltoa.

Normin 024 tässä yhteydessä mainitsi Pääesikunnan kenttävastavastauksessaan tiedusteluuni; se ei siis ollut oma keksintöni. Mutta myönnän, lausunnon seuraavaan kappaleeseen jo viitaten, että normia 024 ei todellakaan ole mainittu kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta annetussa normissa 018, joka antaa vain vapautumissäännön ja kertoo elämäntutkimustiedon opetuksesta korvaavana opiskeluna.

Kuten äsken mainitsin, lausunnossa selostetaan sitten normia 018 ja erityisesti ”korvaavaa opiskelua”. Tätä koskeva kappale päättyy seuraavaan virkkeeseen, jossa olen sijoittanut hakasulkuihin sanat, joita ei otettu selvitykseen: [Koska kyseessä on sananmukaisesti kirkollisen opetuksen korvaava opetus, on itsestään selvää, että] opetus käsittää sisällöllisesti samat aihealueet kuin kirkollinen opetuskin, [tosin] ilman uskonnollista näkökulmaa. Siis sittenkin normi 024 takana!

Totean, että jos korvaavan opetuksen aihealueet ovat itsestään selvät ja ne ovat ilman uskonnollista näkökulmaa, elämäntutkimustiedon opetuksesta olisi jo pitänyt säätää normia 024 vastaava itsenäinen normi yksin yhdenvertaisuuden vuoksi. Puolustusvoimissa myös kaikki toiminta on erittäin normitettua; miksi ei sitten elämäntutkimustiedon opetus? Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen selvitys- ja lausuntopyyntöä Pääesikunnan lausunnon antamiseen kului yli neljä kuukautta, joten sinä aikana normi olisi kyllä pitänyt valmistua, ja myös vielä lisäaikaa siihen tarkoitukseen olisin omasta puolestani Pääesikunnalle myöntänyt. Sellaista normia olisi Maavoimien Esikunta voinut esittää lausuntonsa alaluvussa 3.3 eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksen 28.12.2010 aiheuttamista jatkotoimenpiteistä todetessaan vastuun puolustusvoimien kirkollista työtä koskevan ohjeistuksen kehittämisen sen valtakunnallisuuden tähden kuuluvan Pääesikunnalle.

Maavoimien Esikunta tekee esittämästään johtopäätöksen, että väitteeni siitä, että kirkollisesta opetuksesta vapautetut varusmiehet olisivat käytännössä pakotettuja valitsemaan kirkolliset oppitunnit niiden puolustusvoimien tarpeita vastaavan sisällön vuoksi, on perusteeton. Lausunto perustele tämän vielä sillä, että se liittyy lausuntoonsa esimerkkinä korvaavan opetuksen opetusmateriaalin kahdesta eri aiheesta ja ilmoittaa tämän materiaalin jaetun puolustusvoimien koko sotilaspapistonle.

Tarkastelen näitä opetusmateriaaleja.

**3.4. b1) Opetusmateriaali ”Kaatuneiden huolto”.** Maavoimien Esikunnan lausunnon mukaan tämä vastaa kirkollisen opetuksen aihetta ”Poikkeusolojen kirkollinen työ ja kaatuneiden huolto”. Materiaalin on 1.6.2010 päivännyt Tykistöprikaatissa (Niinisalo) varusmiespappi Marko Särkilahti ja se sisältää 25 (numeroimatonta) sivua, jotka ovat arvatenkin kalvojen kopioita. Se koostuu seuraavista osista: 1. Kuoleman kohtaaminen (s. 2–7); 2. Historiaa, päämäärät (s. 8–11); 3. Tehtävät (s. 12–23); 4. Kuva kertoo (s. 24–25).

Sivulla 4 kysytään, kuinka moni on nähnyt kuolleen ihmisen ja aikooko joku tiettyihin lueteltuihin ammatteihin (joissa nimittäin selvästikin voi joutua näkemään kuolleen ihmisen), ja ammateista viimeiseksi mainittu on pappi (listasta puuttuu hautaustoimistolainen). Mutta kuulijat ovat kuitenkin valtionkirkkoihin kuulumattomia eivätkä he tietenkään aio eivätkä edes voi aikoa papiksi. Pappi ei myöskään kuulu heidän kuolleen ruumiinsa äärelle. Papin ammatin tyrkyttäminen on asiatonta ja

kuulijoita loukkaavaa.

Sotilaspapi tai kirkollinen työ on mainittu sivuilla 9 (historia) ja 10 sekä 16 (vallitseva organisaatio, valitettavasti). Sivulla 22 patteriston/pataljoonan pappi kirjoittaa osanottokirjeen kuvitellun kaatuneen perheelle, mutta onko selvää ja tehdäänkö selväksi, että hän malttaisi pidättäytyä kirkkonsa opin julistuksesta ainakin silloin, jos kaatuneen tunnuskortin (s. 17) kohta ”seurakunta” olisikin tyhjä, kuten se kuulijoilla on? Kaatuneiden huollon yhtenä perusteluna (s. 11) on kunnioittaminen ja ihmisarvo, joten osanottokirjeen kirjoittajan tulisi myös olla joku toinen.

Tarkastelen lopuksi lähemmin sivua 7; se kuuluu seuraavasti (alleiviivaukset minun):

**Kuolevan sotilaan sielunhoito**

*Ihmisen ei pidä kuolla yksin ja unohdettuna.*

- rauhoitus, lohdutus, läsnäolo
- kosketuksen tärkeys (perusturvallisuus)
- aisteista viimeinen on kuulo
- viimeiset terveiset
- hengelliset tarpeet? (rukous, rippi)

Tällainen sivu ei voi kuulua elämäntiedon opetukseen! Otavan Iso Tietosanakirja (osa 7, 2. p., 1966):

*Sielunhoito*, yksityiseen, sisäisissä ahdistuksissa olevaan seurakunnan jäsenen kohdistuva neuvominen, lohduttaminen ja ohjaaminen, jossa oleellisena seikkana on ahdistuneen kuunteleminen ja jonka hoitaa pappi, seurakunnan työntekijä tai kokenut kristitty. Tärkeänä tekijänä s:oon kuuluu rippi, joka kat. kirkossa on sakramentti.

*Rippi*, syntejään katuvan ihmisen synnintunnustus, johon välittömästi liittyy synninpäästö. R:n juuret ovat Raamatussa

Edelleen Nykysuomen Sanakirja (11. p., 1989):

*hengellinen*, 1. kirkollinen, papillinen, 2. uskonnollinen, kristillinen, 3. hurskas, jumalaapelkäävä, Hengen johdossa elävä

Varusmiespapin opetusmateriaalin otsikon mukaan siis jokainen kuoleva sotilas, erityisesti kuulijoiden tapaiset valtionkirkkoihin kuulumattomat, olisi ensisijassa kristillisen sielunhoidon tarpeessa ja jokainen hänelle henkistä tukea antava joutuisikin antamaan kristillistä sielunhoitoa. Opetusmateriaali on Maavoimien Esikunnan opetuksesta esimerkkinä toimittama ja koko sotilaspapistolle levittämä, joten sen voi ajatella olevan valtion virallinen kanta kuolevan sotilaan ja hänen tovereidensa asemasta: valtio kertoo tulkitsevansa heidän tilanteensa kristinuskon kautta. Sellainen on kuitenkin vastoin perustuslain 11 §:n sisältämää oikeutta ilmaista vakaumus. **Otsikkosana ”sielunhoito” pilaa koko opetusmateriaalin.** Otsikkohan voisi olla ”Kuolevan sotilaan henkinen tuki”. Listassa sielunhoito viittaa vain listan viimeiseen kohtaan sen kysymysmerkkeineen. Toisaalta sana ”hengellinen” luonteeltaan kristinuskon sisäisenä ilmaisuna ei luettelossa käy. Koko kohdan voisi korvata neutraalimmalla ja yleisemmällä kysymyksellä ”uskonnolliset tarpeet?” ilman, että sitä ryhdyttäisiin julistuksellisesti avaamaan oudoin kristillisin termein. Mahdolliset uskonnolliset tarpeet ovat uskonnon itsensä synnyttämiä, ja auttakoot toiset uskovat niissä kuolevaa; muut eivät ole sellaiseen velvolliset. Erityisesti kokeneet kristityt osannevat rukoukset ja ripit jo muutenkin osapuolena tai toisena. Siksi koko kohta voitaisiin jättää pois. Kuoleva voi kyllä kertoa katuvansa tekojansa ja kuulija voi vastata pitävänsä katumista arvokkaana, vaikka hän ei muiden puolesta voisi eikä hänen omasta puolestaan tarvitsisi antaa tekoja anteeksi; sellaiseen yleisinhimilliseen, ei-rituaaliseen toimintaan ei kuitenkaan olisi välttämätöntä opetuksessa paneutua.

Muissa suhteissa voin arvioida tämän opetusmateriaalin olevan puolustusvoimien tarpeisiin sopivan. Tämän opetusmateriaalin aiheita ei lukion elämäntiedon opetuksessa käsitellä, joten sellaisen luominen on ollut välttämätöntä. Varusmiehiä ei enää tarvitse käytännössä velvoittaa osallistumaan vastaavaan kirkolliseen opetukseen, eikä heidän myöskään omasta puolestaan tarvitse enää kokea syytä jättää omaa opetustaan, jos he sotilaallisista syistä olisivat joskus niin kokeneet. Voin siis uskoa, että Juntusen (2004) selostama Kaartin Jääkäriyrykmentin laitton käytäntö on jäänyt taakse, vaikka Maavoimien Esikunta ei lausunnossaan siihen puuttunutkaan.



Toisaalta vaatimani puolustusvoimien elämäkatsomustiedosta annettava yleisluonteinen normi, jossa täten vain lyhyesti mainittaisiin aihepiiri ”Kaatuneiden huolto”, ei siis estäisi opettajaa toimimasta väärin poikkeamalla ”sielunhoitoineen” elämäkatsomustiedon opetukselta odotetusta tunnustettomuudesta silloin, kun hän on kirkon edustaja. Opetusmateriaalin laati varusmiespappi, mutta voidaan ajatella myös varsinaisten sotilaspappien sen hyväksyneen. Se ei osoita elämäkatsomustiedon opettamisen pätevyyttä.

**3.4. b2) Opetusmateriaali ”Elämäkatsomustieto, 1. Sota”.** Maavoimien Esikunnan lausunnon mukaan tämä vastaa kirkollisen opetuksen aihetta ”Maanpuolustuksen etiikka ja sotilasvala”. Materiaali on valmistettu Tykistöprikaatissa (Niinisalo) ja se sisältää 19 (numeroimatonta) sivua.

Havaitsen, että kyseessä on luvun ”Valtio sotakoneena: onko oikeutettuja sotia?” varsinainen osa (s. 114–117; s. 116 on kuvasivu) Tuukka Tomperin ja Juhani Niemelän laatimasta lukion elämäkatsomustiedon kolmannen (eli siis viimeisen pakollisen) kurssin oppikirjasta *Dialogi yksilöstä ja yhteisöistä* (Tammi 2003) paitsi, että kappale humanitaarisesta interventiosta on jätetty pois. Kirjassa aihetta on lisäksi käsitelty luvun jatko-osassa ”Rauhanaatteen historiaa” (s. 118), jonka ohittamisen ymmärtää.

Oppikirjan lailla tämä puolustusvoimien opetusmateriaali on tunnustukseton, kuten kuuluukin.

Itse pasifistisista syistä aseista kieltäytyneenä ja siviilipalveluksen suorittaneena luin aikoinani paljonkin aiheeseen liittynyttä kirjallisuutta, ja siksi voin nähdä opetusmateriaalin olevan sopiva puolustusvoimille.

Mutta miksi materiaaliin ei ole lisätty edes yhtä sivua sotilasvakuutuksesta? Se on kuitenkin neutraali ja kaikkien hyväksyttävissä; joutuihan vielä vuoden 1995 verotusta varten antamansa tiedot jokainen vakuuttamaan oikeiksi kunnian ja omantuntonsa kautta. Olisi tärkeitä, että kukaan ei joutuisi valaoppitunnille siksi, että ei olisi olemassa vakuutusoppituntia.

**3.4. b) Elämäkatsomustiedon opetus; jatko.** Selvitykseen ei ole otettu lausunnon kappaletta, jossa väitetään kanteluni sisältävän kirkollista opetusta koskien ristiriitaisia huomautuksia, kun yhtäältä väitän kirkollisten oppituntien olevan luonteeltaan uskonnon harjoittamista ja toisaalta taas kuvaan niiden vahvaa kytkentää sotilaan koulutukseen sekä puolustusvoimien tavoitteisiin ja vaadin yhdenvertaisuuden nimissä elämäkatsomustiedon opetukseen samoja aiheisältöjä.

Mutta ristiriitaisuutta ei ole. Kuten kantelussani perustelin, esimerkiksi kirkollisten oppituntien rajoittaminen sotilaspappien opetettaviksi on opetuksen tunnustuksellisuuden ja siis myös uskonnonharjoitusluonteen merkki; esimerkiksi voisiko sotilaspappi opetusvirkinsä säilyttäen erota kirkosta? Olen taas vaatinut sotilaspappien yksinoikeutta pois elämäkatsomustiedon opetuksesta sen tunnustettomuuden takaamiseksi — ja aiheellisesti, kuten onneton ”sielunhoidon” julistus osoitti.

Lausunto katsoo olevan syytä mainita, että eduskunnan apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan 28.12.2010 todennut, ettei elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämisessä tullut ilmi laillisuusvalvojan toimenpiteitä edellyttäviä puutteita.

Kyseeeseen tulleen kanteluni (dnro 3155/4/09) sotilaspappeja koskevassa osassa kerroin, että on yhdenvertaisuuden vastaista, kun elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämisen ja hoitamisen tehtävät eivät ole kenen tahansa pätevän haettavissa, ja että kirkkoon kuulumattomilla on myös perustellut epäilynsä sotilaspappien soveltuvuudesta elämäkatsomustiedon ja kaatuneiden huollon opettamiseen sekä henkisen tuen antamiseen. Näissä kannoissani pysyn edelleen ja vielä suuremmalla syyllä kuin aiemmin.

**3.4. c) Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksen 28.12.2010 aiheuttamat jatkotoimenpiteet.** Huomautan, että Maavoimien Esikunta ei ole sellaisia tässä kohden selostanut.

Mutta, kuten jo kantelussani kerroin, Maavoimien Esikunta on mahdollisesti valmistanut elämäkatsomustiedon opetuksen kaikkien osien opetusmateriaalit koko puolustusvoimille. Oikeasti tilanne on kuitenkin vielä kaukana tuollaisesta kaikki aiheet kattavista puolustusvoimien omista opetusmateriaaleista, kuten myös kantelussani kerroin. Kantelussani kerroin edelleen, että pyysin turhaan saada kaikki nuo opetusmateriaalit. Nyt saatoin tarkastaa vain kahden aiheen opetusmateriaalit ja tällöin moittia osaltaan kumpaakin niihin muutoksia vaatien mutta myös niitä muutoin kiittää. **En voi tyytyä muiden elämäkatsomustiedon opetuksen aiheiden mahdollisten opetusmateriaalien suhteen tilanteeseen, että en vielä kukaan voinut tarkastaa niiden tunnustettomuutta**

**sekä riittävyttä (ainakin oman käsitykseni mukaan) puolustusvoimien koulutukselle.** Millainen on esimerkiksi kirkollisen opetuksen aihetta johtajaksi kasvaminen ja johtamisen etiikka vastaavan aiheen opetusmateriaali? Sellainenhan tulisi ehdottomasti olla laadittuna, sillä lukion elämäkatsomustiedon oppikirjat eivät aiheeseen puutu ja toisaalta johtamisoppituntien järjestelythän olivat Juntusen tutkielman mukaan ongelmalliset ainakin vielä vuonna 2004.

**3.4. d) Lopuksi.** Maavoimien Esikunnan näkemyksen mukaan kantelussani esittämäni väitteet puolustusvoimien koulutukseen sisältyvistä kirkollisista oppitunneista uskonnonharjoittamisena ja elämäkatsomustiedon opetuksen puutteellisista järjestelyistä eivät pidä paikkaansa, eikä kirjoitusteni siten tulisi antaa aihetta enempiin toimenpiteisiin.

Mutta molemmat seikat pitävät paikkansa, ja kanteluni tulee johtaa toimenpiteisiin.

**3.5. Pääesikunnan henkilöstöosaston (kirkollisen alan) lausunto (20.1.2012/AI1436).** Pääesikunnan oikeudellisen osaston selvitykseen on otettu tämä lausunto lukuunottamatta sen ensimmäistä kappaletta. Tarkastelen lausunnossa vain kohtia, jotka ovat uusia verrattuna Pääesikunnan henkilöstöosaston kirkollisen alan aiempiin lausuntoihin kanteluistani.

Huomautan silti, että henkilöstöosasto ei kai ole lukenut vastinettani, sillä ensimmäisessä kappaleessa perustuslain 127 §:n lainauksesta puuttuu edelleen sana ”sitä”.

Ensimmäinen kappale päättyy seuraavaan virkkeeseen: ”Sotilaspapiston toteuttamat kirkollisen opetuksen järjestelyt perustuvat yhtäältä myös Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin.” Siis antaisivatko nuo sopimukset sotilaspapistolle oikeuden velvoittaa (normilla PVHSM Kirkollinen ala 018 - PEHENKOS Osallistuminen kirkolliseen opetukseen ja kirkollisiin tilaisuuksiin (määräys HF15/26.10.2009)) valtionkirkkoihin kuuluvat varusmiehet osallistumaan kirkolliseen opetukseen? Vai antaisivatko ne jopa veloitteen velvoittaa? En usko kumpaankaan. Mutta kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin vetoava valitus voisi tulla kyseeseen, jos kaikki varusmiehet pakotettaisiin yhteiseen uskuntoiseen opetukseen; taannoin sellainen valitus peruskoulun uskontojen historian ja siveysopin opetuksesta johti tunnustuksettomaan elämäkatsomustiedon opetukseen. Käsittääkseni puolustusvoimien koko kirkollinen työ valtion palkkaamine sotilaspappeineen voitaisiin myös Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten puitteissa korvata laajentamalla Yleisen palvelusohjesäännön (2009) liite 10 koskemaan myös kristinuskon uskonnollisia erityiskysymyksiä.

Toisessa kappaleessa seuraava virke näyttäisi viittaavan suoraan perustuslakiin: ”Siinä uskonto ymmärretään paitsi yksilön valinnaksi myös yhteisön perinteen osaksi.” Mutta edellisessä lausunnossa tätä virkettä edelsi seuraava virke: ”Uskonnonvapauslain taustalla on ajatus positiivisesta uskonnonvapaudesta.” Kuitenkaan tätäkään ilmaisua ei käytetty uskonnonvapauslakia koskeneessa hallituksen esityksessä.

Neljännän kappaleen mukaan perustuslakivaliokunta teki ratkaisullaan tietäväksi, ettei uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien osallistuminen oman uskontonsa harjoittamistilaisuuksiin ollut ristiriidassa asianomaisten uskonnon- eikä omantunnonvapauden kanssa.

Tällä yritetään sanoa, että perustuslakivaliokunnan koulun uskonnollisista tilaisuuksista vuonna 2003 tekemän ratkaisun perusteella osallistumaan velvoittaminen ei olisi vastoin perustuslakia. Mutta tämä tulkinta on väärä, kuten olen kanteluissani alusta lähtien selventänyt.

Viidennen kappaleen mukaan uuden uskonnonvapauden [tarkoitettaneen uuden uskonnonvapauslainsäädännön] oppilaitoksia, oppilaita ja opiskelijoita koskevat päätökset ovat periaatteellisia linjanvetoja, joista keskeiset periaatteet ovat näiltä osin sovellettavissa myös muihin valtion laitoksiin.

Näin ei kuitenkaan ole, vaan lait säädettiin vain perusopetuksesta ja lukiokoulutuksesta, ja jo vanhastaan aikuisten lukiokoulutuksessa ja perusopetuksessa valinta uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen välillä oli vapaa. Perustuslain 80 §:n mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla. Asevelvollisuuslaki riittää muuten varusmiesten koulutuksen osalta, mutta valtionkirkkoihin kuuluvilta varusmiehiltä elämäkatsomustiedon opetuksen eväminen vaatisi yhdenvertaisuutta rikkovana oman lainsäädännöksensä. Aikuislukiota koskevan linjanvedon tähden sellaisen lain säätämiseen ei kuitenkaan haluttane ryhdyä. Tai jos sittenkin ryhdyttäisiin, puolustusvoimien kirkollinen työ tulisi kokonaisuudessaan arvioitavaksi, ja siihen voitaisiin vaatia tehtäväksi suuriakin muutoksia. Vankiloissa uskonnonvapauden rajoitukset ja rajoitusten pois-

to toteutettiin lainsäädäntöteitse (tai itse asiassa asetuksin, koska se oli ennen nykyisen perustuslain aikaa). Mutta jos puolustusvoimat olisi seurannut eduskunnan linjanvetoa, se olisi määrännyt valtionkirkkoihin kuulumattomat varusmiehet suoraan elämäkatsomustiedon opetukseen elleivät nämä itse olisi ilmoittautuneet kirkollisille oppitunneille, ja elämäkatsomustieto olisi sekä normeissa että tiedotuksessa ollut oma itsenäinen koulutuksen haaransa, ei vain korvaavaa opetusta.

Kuudennen kappaleen mukaan positiivinen oikeus uskonnonopetukseen ja muuhun katsomusopetukseen tekee uskonnonvapauslaista myös kulttuurilain; uskonto kuuluu merkittävänä ja kiinteänä osana sekä suomalaiseen että globaaliin sotilaskulttuuriin.

Mutta kantelussani ei ole kyse mahdollisesta oikeudesta saada uskonnonopetusta vaan velvollisuudesta osallistua siihen. Uskonnon ja omantunnon vapaus myös koskee ensisijassa yksilöä. Uskonnon suhteettoman ja oikeudettoman suuri asema puolustusvoimissa kertoo jäämisestä jälkeen yhteiskunnan yleisestä kehityksestä; todellinen kulttuuri ei elä sellaisesta.

Yhdennentoista kappaleen mukaan kirkollisen opetuksen hallinnollinen määräys (siis HF15 eli normi 018) puhuu lähinnä korvaavasta opetuksesta, joka ei edellytä omaa normia.

Mutta kyse on perustuslaillisesta yhdenvertaisuudesta, jota jo puhe korvaavasta opetuksesta loukkaa. Normin puuttuminen saattoi vaikuttaa sen, että kirkollisista oppitunneista vapautetut varusmiehet käytännössä velvoitettiin osallistumaan tietyille kirkollisille oppitunneille. Elämäkatsomustiedon opetusta suojelisi oma norminsa, oma itsenäinen asemansa ja sitä koskeva tiedotuksensa sekä kelvollinen opetusmateriaali. Pätevät ja sopivat opettajat olisivat jo vaatineet kaikki nuo parannukset, mutta kun kerran opetus on osoitettu sotilaspappien vastuulle, ei innostusta asialle voi oikein odottaa.

Kahdennessatoista kappaleessa kyllä keuhataan kirkollisen alan henkilöstön valmiuksia elämäkatsomustiedon [opetuksen] suunnitteluun ja toteutukseen. Edelleen mainitaan, että hyvät yhteydet eri uskonnollisiin yhdyskuntiin ja muihin sidosryhmiin lisäävät sotilaspapiston osaamista laissa ja asetuksissa määrätyn työn toteutuksessa.

Sanon vain, että lait ja asetukset vaikenavat puolustusvoimien kirkollisista oppitunneista ja myös elämäkatsomustiedon opetuksesta.

Lopuksi lausunto viittaa eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuun 28.12.2010 kirkollisen opetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen osalta.

**Pääesikunnan lausunnon luvusta 5. Pääesikunnan lausunto.** Ensimmäisessä yhdenvertaisuutta koskevassa kappaleessa korjattu muoto on ”sukupuolisen suuntautumisen”. Perustuslain 6 §:n mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella; tällöin on huomattava, että hyväksyttävästä perusteesta ihmiset kyllä voidaan asettaa *lailla* eri asemaan.

Pääesikunta kertoo antaneensa Pääesikunnan henkilöstöosaston, tarkemmin sen kirkollisen alan, lausunnolle erityisen merkityksen lausunnossaan ja toteaa kenttäpiispan antavan kirkollisen alan määräykset ja ohjeet. Huomautan, että kirkollinen ala jää siis suuresti vastuuseen kantelussani moittimistani toimenpiteistä.

**5.1. Kirkolliset tilaisuudet (jumalanpalvelukset ja hartaudet).** Oikeudellinen osasto ei kai ole lukenut vastinettani, sillä se puhuu edelleen ortodoksisesta kirkkokunnasta laissa (2007) mainitun ortodoksisen kirkon sijasta; sen sijaan evankelis-luterilaisen kirkon nimestä se on jo jättänyt yhdysviivan pois, mitä kielenhuoltajat ovat ehdottaneet myös ev.-lut. kirkolle itselleen virallisesti toteutettavaksi.

Alaluku alkaa kertaamalla aivan oikein, että minun mukaani negatiivisen uskonnonvapauden täytyisi toteutua valtionkirkkoihin kuuluvilla varusmiehillä siten, että heidän olisi voitava ilmoituksellaan kieltäytyä kirkollisista tilaisuuksista.

Pääesikunta toteaa, että puolustusvoimien kirkollisia tilaisuuksia voidaan pitää luonteeltaan uskonnon harjoittamisena ja että Yleisen palvelusohjesäännön vapauttamissääntö koskee todellakin vain valtionkirkkoihin kuulumattomia.

Lausunnon mukaan Pääesikunnassa ei ole nähty aiheelliseksi muuttaa annettua ohjeistusta, koska menettelyn ei nähdä olevan ristiriidassa perustuslain uskonnonvapautta koskevan sääntelyn kanssa palvelusvelvollisuuden koskiessa vain edellä mainittuihin kirkkoihin kuuluvia varusmiehiä ja valinnan perustuessa heidän omaan valintaansa kuulua kirkkoon.

Totean, että eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa 28.12.2010 selvästikin otettiin kanteluni mukainen kanta, että valtionkirkkoihin kuuluvienkin varusmiesten on voitava ilmoituksellaan kieltäytyä palvelukseen kuuluvista puolustusvoimien kirkollisista tilaisuuksista. Itselleni oli täysin selvää, mutta ei aina kaikille selvitysten antajille, ellei sitten kyseessä ollut niiden tahojen tarkoituksellinen asioiden hämärtäminen, että puolustusvoimien ohjeet ja määräykset eivät sellaista sallineet. Siksi seurasi osaksi tarpeeton kierros Yleisen palvelusohjesäännön tiettyjen kohtien sanamuotojen oikeasta tulkinnasta. Mutta heti, kun Pääesikunta myönsi, siis viimeistään 1.6.2010, että epäselvyyttä ei sanamuodoissa ollut, sen olisi pitänyt korjata ohjeet ja määräykset, eikä pitää kiinni omasta uskonnonvapauden tulkinnastaan. Yleisen palvelusohjesäännön antoi puolustusvoimien komentaja, ja voin ajatella hänet saatetun vaaraan syyllistyä virkavirheeseen, kun Pääesikunnan henkilöstöosasto (sen tehtävä kai se olisi ollut) ei heti laatinut ehdotusta Yleisen palvelusohjesäännön korjaamiseksi.

Lausunto puolustaa Pääesikunnan toimimattomuutta toteamuksella, että asiaa ei koettu käytännössä ongelmalliseksi edellisen 1.6.2011 annetun lausunnon (AH11312) tai tämän kanteluni lausunnon valmistelukierrokselta saadun palautteenkaan perusteella.

Ilmaisulla ”ei koettu käytännössä ongelmalliseksi” tarkoitetaan kaikei sitä, että ei ehkä ole ollut valtionkirkkoihin kuuluvia varusmiehiä, jotka olisivat halunneet ilmoittaa kieltäytyvänsä kirkollisista tilaisuuksista mutta kertoneet Yleisen palvelusohjesäännön sen estävän. Tämä ei kuitenkaan ole riittävä perustelu toimimattomuudelle. Itse tiedän internetin keskustelupalstoilta jonkun kirkkoon kuuluneen yksinkertaisesti jääneen pois ”jumalanpalveluksista” kertomatta siitä kenellekään; miksi hän ei olisi saanut tehdä sitä ongelmattomasti virallista tietä vailla katkeraa mieltä? Mitä tiedetään niistä, jotka ovat vaieten tyytyneet ristiriitaiseen tilanteeseen? Mitä varusmies edes voisi tehdä? Olisi kaikei suhteellisen vaativaa laatia kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle vääristä ohjesäännöistä, eikä kantelun mukainen ratkaisu sitten edes ehtisi vaikuttaa jo kantelijan palvelusaikana.

Lausunto jatkaa sanomalla, että siitä huolimatta on esimerkiksi ilmavoimissa sekä tuolloin että nyt saadun selvityksen perusteella varauduttu ratkaisemaan mahdollisia ristiriitatilanteita keskustelun avulla ja että maavoimissa on myös jo edellisen lausunnon valmistelun yhteydessä kerrottu ongelmatilanteissa kehotettavan keskusteluun sotilaspastorin kanssa mutta että tällä kertaa maavoimista on tyydytty tältä osin viittaamaan aiempiin lausuntoihin.

Huomautan, että Ilmavoimien Esikunnan uuden ja aiemman lausunnon välillä on tässä kysymyksessä kuitenkin suuri ero; vasta uusi lausunto koskettelee ristiriitatilannetta (siis ohjeiden ja määräysten suhteen), jossa valtionkirkkoon kuuluva ilmoittaisi olevan vakaumuksensa vastaista osallistua kirkollisiin tilaisuuksiin tai kirkolliseen opetukseen. Toistan myös, että ilmavoimien ja maavoimien ratkaisuehdotukset ovat riittämättömät kanteluni kannalta.

Lausunnon tämä luku päättyy toteamukseen, että asia on hyvin merkityksellinen ja että siksi on Pääesikunnan näkemyksen mukaan hyvä saada asiassa ulkopuolisen laillisuusvalvojan kannanotto.

Tämä on erittäin hyvä tunnustus, sillä se kertoo Pääesikunnan sitoutuvan toimimaan laillisuusvalvojan tulevan kannanoton mukaisesti. Laillisuusvalvoja on kylläkin jo 28.12.2010 kertonut kanteluni mukaisen kantansa. Mutta laillisuusvalvojan ei siis tarvitsisi nostaa syytettä puolustusvoimain komentajaa vastaan siitä syystä, että Pääesikunta ei vielä tuolloinkaan taipuisi muuttamaan Yleistä palvelusohjesääntöä laillisuusvalvojan kannan mukaiseksi. Ehdin jo ajatella, että minun pitäisi perehtyä siihen, kuinka puolustusvoimain komentajaa vastaan nostettaisiin syyte virkavirheestä, ja ihmetellä, jäisikö uskonnonvapauden noudattaminen puolustusvoimissa kirkollisten tilaisuuksien osalta silloin todellakin ratkaistavaksi viime kädessä joko korkeimmassa oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa.

**5.2. Kirkolliset oppitunnit.** Pääesikunta viittaa varusmiesten kirkollista opetusta koskevaan määräykseen HF22/27.11.2009 (024) ja varusmiehille yhteisesti koulutettavia asioita koskevaan ohjeeseen HF306/9.3.2009 (016) ja katsoo niiden perusteella, etteivät puolustusvoimien kirkolliset oppitunnit ole luonteeltaan uskonnon harjoittamista. Lausunto viittaa tältä osin vielä erityisesti Maavoimien Esikunnan ja Ilmavoimien Esikunnan lausuntoihin, joissa Pääesikunnan mielestä on hyvin otettu esille asiaan keskeisesti vaikuttavia näkökohtia.

Lausunnon tästä sitten tehdään johtopäätös: Asiassa ei siten Pääesikunnan käsityksen mukaan ole menetelty lainvastaisesti tai muutoin virheellisesti.

Pääesikunnan tarjoama päättely on siis seuraava: Valtionkirkkoihin kuuluvien velvoittaminen osallistumaan kirkollisiin oppitunteihin ei ole lainvastaista, sillä kirkolliset oppitunnit eivät ole luonteeltaan uskonnon harjoittamista.

Mutta on eräitä kantelussani kertoamiani seikkoja, joiden perusteella kirkolliset oppitunnit voidaan nähdä uskonnon harjoittamisena, vaikkakaan ei välttämättä hartauden harjoittamisena. Näitä perusteita ei Pääesikunta yrittänyt kumota. Kuitenkaan kanteluni kannalta ei ole oleellista, nähdäänkö kirkolliset oppitunnit juuri uskonnon harjoittamisena vai ei.

Kanteluni kannalta on oleellista, että kirkolliset oppitunnit ovat kirkollisia, uskonnollisia. Siksihän juuri valtionkirkkoihin kuulumattomia ei velvoiteta niihin osallistumaan. Kysymys on siitä, mihin valtionkirkkoihin kuuluvien epäyhdenvertainen osallistumisvelvoite perustuu. Perusteeksi Pääesikunta tarjoaa vain puolustusvoimien sisäisen hallinnollisen määräyksen ja hallinnollisen ohjeen. Pääesikunta vaikenee vaatimuksestani, että perustuslain 80 §:n nojalla tämä velvoite, joka siis on yhdenvertaisuuden ja kantelussani esittämieni seikkojen mukaan myös uskonnonvapauden vastainen, tarvitsee kuitenkin perustukseen nimenomaisen lain säännöksen, jollainen taas voidaan säätää vain, jos mainitsemieni perusoikeuksien rajoitukset täyttävät tietyt yleiset edellytykset. Sellaiset rajoitukset eivät voi mennä uskonnon ja omantunnon vapauden ydinalueelle, ja siksi vasta silloin syntyisi varsinaisesti kysymys puolustusvoimien kirkollisen opetuksen mahdollisesta uskonnonharjoittamisen luonteesta, jolloin taas vastaväite, ettei kirkollinen opetus olisi hartauden harjoittamista, ei riittäisi, vaan voitaisiin edellyttää muutoksia opetuksessa ja koko kirkollisessa työssä (vertaa: Opetushallituksessa ei ole opetuspiispaan uskonnonopetuksesta vastaamassa).

Maavoimien Esikunnan väitteeseen, että kirkollisille oppitunneille osallistumista ei voida pitää sellaisena perustuslain 80 §:ssä tarkoitettuna yksilön velvollisuutena, jonka perusteista olisi säädettävä lailla, ei Pääesikunnan lausunto vetoa syynä ehkä se, että Maavoimien Esikunta ei esittänyt tälle väitteelleen mitään perusteluja.

Pääesikunta ei myöskään puutu siihen, että uusi uskonnonvapauslaki ei enää anna kirkollisten oppituntien osallistumisvelvoitteelle lakiperustaa, jonka vanhan uskonnonvapauslain voidaan nähdä sille aikanaan antaneen.

Toisaalta Pääesikunta ei mitenkään suoraan torju sitä, että eduskunta säätäisi nykyisen osallistumisvelvoitteen pysyttävän lain. Sellainen laki voisi kyllä vaatia ainakin Pääesikunnan henkilöstöosaston kirkollista alaa vähemmän miellyttäviä muutoksia puolustusvoimien kirkolliseen työhön.

Ei kuitenkaan olisi hyväksyttävää se, jos Pääesikunta yrittäisi saada kirkollisten oppituntien tilanteen pidettyä juuri nykyisellään torjumalla vaatimuksen, että nykyinen laittomuuteen pudonnut tila korjattaisiin lainsäädännöllä. Toisaalta torjunta olisi ymmärrettävää kahdesta eri syystä. Ensimmäinen voisi käydä niin, että sellaista lakia ei yrityksestä huolimatta syntyisikään, jolloin seurauksena olisikin, että valinta kirkollisen opetuksen ja elämäntutkimustiedon opetuksen kesken tulisi täysin vapaaksi. Toiseksi voisi käydä niin, että laki syntyisi ja osallistumuspakko säilyisi, mutta kirkolliseen työhön tulisi muutoksia sen vaatimuksen tähden, että pakollinen kirkollinen opetus ei kuitenkaan saisi olla tunnustuksellista sillä tavoin kuin kirkollisen opetuksen voidaan nykyisin nähdä olevan tunnustuksellista. Kuitenkaan ei siis olisi hyväksyttävää, että Pääesikunta olisi toimimatta siksi, että se pelkäisi eduskuntaa.

Mutta pelkäisikö Pääesikunta sitten todella eduskuntaa? Ainakin sellaiseen käsitykseen voisi päätyä myös seuraavasta lainauksestani kirkollis-yhteiskunnallisen viikkosanomalehti *Kotimaan* 8.3.2012 julkaisemasta kesäkuussa eläkkeelle jäävän puolustusvoimien kirkollisesta työstä vastaavan puolustusvoimien henkilöstöpäällikön kontra-amiraali Antero Karumaan haastattelusta (teksti Jussi Rytkösen):

Sotilaspapisto on huolissaan valituksista, joita vapaa-ajattelijat tekevät eduskunnan oikeusasiamiehelle. Valitusten ytimessä on uskonnonharjoitus ja kirkon rooli Puolustusvoimissa. [Kyseessä ovat siis kanteluni, joita olen tehnyt yhdistyksemme nimissä; yhdistyksemme ei ole Vapaa-ajattelijain liiton jäsenyhdistys, mutta toki olemme vapaa-ajattelijoita laajassa mielessä. Liitto on antanut asiassa julkilausumia, mutta visusti yhdistyksestämme vaieten; vrt. esim. *Vapaa Ajattelija* 1/2012, s. 5.]

Karumaa muistuttaa, että uskonnonvapaus on myös vapautta uskontoon. ”Puolustusvoimienkin pitää turvata se vapaus ja näin se on kirjattu myös yleiseen palvelusohjesääntöön.

Sen kanssa voimme hyvin elää, ja näin asian ovat nähneet myös oikeusoppineet.”

Kontra-amiraali arvostelee vapaa-ajattelihoita suvaitsemattomuudesta. ”He ovat aika marginaalinen, mutta kovaääninen joukko. Kiistämällä sotaväen kirkollisen toiminnan oikeutuksen he kiistävät omalta osaltaan tasa-arvon. Tällä toiminnallaan he eivät kunnioita toisten vakaumusta ja ovat vaatimuksissaan hyvin itsekkäitä.”

Pääesikunta ehkä laskee, että sen kannattaa vain hiljaa toivoa, että kanteluni kaatuu sen kirkollisia oppitunteja koskevalta osaltaan. Siksi se ei olisi lähtenyt myötäilemään kanteluani eikä varsinkaan tekemään konkreettista ehdotusta tarvittavaksi laiksi. Mutta jos kanteluni sitten menestyikin, Pääesikunnan on toteutettava vaatimani valinnanvapaus välittömästi. Mielestäni se ei voisi torjua valinnanvapautta ryhtymällä vasta tuolloin puuhaamaan osallistumispaikkolokia varsinkaan, koska sellaisen lain läpimenosta ei olisi mitään varmuutta.

Valitettavasti lausunnon tämä luku ei pääty samaan toteamukseen kuin lausunnon edellinen luku, että asia on hyvin merkityksellinen ja että siksi on Pääesikunnan näkemyksen mukaan hyvä saada asiassa ulkopuolisen laillisuusvalvojan kannanotto. Voisin kuitenkin toivoa, että Pääesikunta joka tapauksessa tässäkin kysymyksessä sitoutuisi toimimaan laillisuusvalvojan tulevan kannanoton mukaisesti, vaikka se sitten olisikin kanteluni mukainen, kuten syytä olisi.

Pääesikunta puolustaa vielä sotilaspappeja. Se mainitsee, että sotilaspappien tehtäviin on kuulunut kirkollisen työn lisäksi toimia uskontokysymysten asiantuntijoina, johtajina kriisityössä ja vetäjinä sotilaan toimintakyvyn kehittämishankkeissa; erityisesti taisteluosastojen henkilökuntaa on valmennettu käsittelemään vaativiin kriisinhallintaoperaatioihin liittyvää pitkäkestoista stressiä ja selviytymään entistä kuormittavammista erityistilanteista.

Mutta ateistinen uskontotieteilijä voisi olla varsinainen ja puolueeton uskontokysymysten asiantuntija. Muut luetellut tehtävät eivät ole uskontoihin liittyviä. Edellä olen puuttunut tunnustuksettomaksi tarkoitettun elämäkatsomustiedon opetusmateriaalin yhden sivun otsikkoon ”Kuolevan sotilaan sielunhoito”; otsikossa sotilaspapit pitävät siis kaikkia valtionkirkkoihin kuulumattomiakin varusmiehiä syvästi kirkollisesti uskovina kristittyinä, mikä ei osoita mitään asiantuntijuutta (eikä puolueettomuutta). Huomautan myös henkilöstöosaston kirkollisen alan lausunnon näkemyksistä, jotka ohittavat yksilön uskonnonvapauden uskonnollisen yhteisön eduksi; sellainen uskonnollisten yhteisöjen dominanssi yksilöiden vapauden kustannuksella on taas suuri ongelma maissa ja kulttuureissa, joissa kriisinhallintaoperaatioita on ollut.

**5.3. Elämäkatsomustiedon opetus.** Lausunnon Pääesikunta katsoo saamansa selvityksen ja puolustusvoimien määräysten ja ohjeiden perusteella, ettei väitteeni elämäkatsomustiedon opetuksen puutteellisesta järjestämisestä pidä paikkaansa. Pääesikunta viittaa myös tältä osin erityisesti Maavoimien Esikunnan, Ilmavoimien Esikunnan ja Pääesikunnan henkilöstöosaston Pääesikunnan mielestä asiaa hyvin valaiseviin lausuntoihin. Pääesikunnan käsityksen mukaan tässäkin asiassa ei ole menetely lainvastaisesti tai muutoin virheellisesti.

Totean, että jos voitan kanteluni kirkollisista oppitunneista, niin elämäkatsomustiedon opetus muuttuisi välttämättä kirkollisiin oppitunteihin nähden korvaavasta rinnakkaiseksi, ja silloin sitä koskevat vaatimukseni olisi joka tapauksessa toteutettava. Lähdän siitä, että vaatimani muutokset, jotka ovat ehkä ainakin periaatteellisesti suuria, puolustusvoimat toteuttaa silloin yksityiskohtia myöten hyvin ja reilusti ja siis tekemättä kiusaa elämäkatsomustiedon opetuksen järjestelyille. Puolustusvoimien kirkollinen työ kokoaisi sitten puolestaan itsensä uusiin kuosiin. En ole kanteluissani suinkaan väittänyt puolustusvoimien kirkollista työtä kokonaisuudessaan laittomaksi. Puolustusvoimien kirkollisen työn lakkauttaminen on tietysti minulle periaatteellinen, sekulaarin valtion tavoitteeseeni sisältyvä tavoite, mutta poliittinen, lainsäädännön muutoksia tarvitseva, ei oikeudellinen, kanteluni saavutettava.

Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys vaatisivat, että jo nykytilanteessa elämäkatsomustiedon opetuksella pitäisi olla oma itsenäinen, kirkolliseen työhön kuulumaton asemansa korvaavan opetuksen aseman sijasta, että valtionkirkkoihin kuulumattomat ohjattaisiin suoraan elämäkatsomustiedon opetukseen, paitsi jos he sitten itse haluavat kirkollisille oppitunneille, että elämäkatsomustiedon opetuksen aiheista olisi oma hallinnollinen määräyksensä, että hallinnollisessa ohjeessa kansalaiskasvatuk-

seen kuuluvana mainittaisiin kirkollisen työn ohella elämäkatsomustieto, että opetuksen jokaisesta aiheesta laadittaisiin kelvollinen, tunnustuksettomuuden vaatimuksen täyttävä opetusmateriaalinsa, että kirkolliset oppitunnit ja elämäkatsomustiedon opetus pidettäisiin erillään niin, ettei elämäkatsomustiedon opetukseen osallistuville todellakaan syntyisi (ulkoista) käytännön velvoitetta osallistua osaksikaan kirkollisille oppitunneille ja että opetusten erillisyyden tulisi koskea myös nykyisin yhteistä ensimmäistä kirkollista oppituntia. Opetuksen muodon ja menetelmien pitäisi olla niin mielekkäät ja laadukkaat, että elämäkatsomustiedon opiskelijat kokisivat, että siinä opetuksessa kannattaa pysyä. Myönnän, että jos yksikössä elämäkatsomustiedon opiskelijoita on vain vähän, niin opetus voi jäädä itseopiskeluksi, mutta se ei saisi silloin olla syy heidän painostamiseksi millään tavalla kirkollisille oppitunneille. Olen myös aiemmassa sotilaspapit otsikossaan maininneessa kantelussani vaatinut, että elämäkatsomustiedon opetus pitäisi vapauttaa sotilaspappien ohjauksesta.

Nämä syrjimättömyydestä seuraavat muutosvaatimukset olisi Pääesikunta voinut jo toteuttaa, jos sillä vain olisi ollut halua siihen. Osan näistä vaatimuksista esitin jo kantelussani, osan osasin vasta nyt paremmin tiedoin muotoilla.

Pääesikunnan olisi ollut myönnettävä, että perustuslain yhdenvertaisuuspykälä olisi voitu ottaa vakavasti ja että kun ei ollut otettu, niin oli sikäli toimittu (perustus)lain vastaisesti ja virheellisesti.

On toinen kysymys, onko puolustusvoimissa elämäkatsomustiedon opetuksen järjestelyissä ollut puutteita moittimallani tavalla ja onko puolustusvoimien omia määräyksiä ja ohjeita tällöin rikottu.

Juntusen pro gradu -tutkielman mukaan vuonna 2004 monessa joukko-osastossa valtioneuvostoihin kuulumattomat käytännössä veloitettiin osallistumaan kirkollisen opetuksen kaatuneiden huollon, johtamis- ja valaoppitunneille. Sellainen on mielestäni ja oli sotilaspappien itsensäkin mielestä lainvastaista ja rikkoi puolustusvoimien omia normeja. Nyt Merivoimien Esikunta ja Maavoimien Esikunta vaikenivat tuosta väärästä menettelystä, ja Ilmavoimien Esikunta ryhtyi väärää menettelyä sikäli puolustamaan, että kiisti niiden oppituntien kirkollisen luonteen. On siis pelättävissä, että väärinkäytös on jatkunut. Toisaalta aikaakin on jo kulunut ja oppimateriaaleja kehitetty, joten väärä menettely on ehkä sittenkin jäänyt taakse.

Mutta kaatuneiden huollon opetusmateriaalin elämäkatsomustiedon opetuksen tunnustuksettomuutta loukkaava kirkollinen ”sielunhoito”-termi (ja ”rippi”-termi) on taas aivan tuore tapaus ja materiaali kuitenkin Maavoimien Esikunnan lausunnossa hyvänä esimerkkinä tarjottu. Tästä tapauksesta en kanteluni laatiessani tiennyt, sillä pyynnöstäni huolimatta en puolustusvoimien elämäkatsomustiedon oppimateriaaleja saanut. Tapaus on kenties jonkun mielestä mitätön, mutta se joka tapauksessa kertoo, että valtioneuvostoihin kuulumattomien epäilyt pappien soveltumattomuudesta elämäkatsomustiedon ja (myös kirkollisessa opetuksessa) kaatuneiden huollon opetukseen ovat perustellut aivan sotilaspappeja koskeneen kanteluni mukaisesti.

Kantelussani vaadin elämäkatsomustiedon opetukselle omia normejaan. Niitä ei ole siis nyt vielä laadittu. Kun puolustusvoimissa asenne kerran on sellainen, ei välttämättä osata muutenkaan toimia oikein Pääesikunnan kiistosta huolimatta.

Järjestely, että elämäkatsomustiedon opetus kuuluu kirkolliseen työhön kirkollisen alan hoidettavana, on hyvin ongelmallinen, kuten yhä uusista seikoista on paljastunut.

## TÄYDENTÄVIÄ HUOMAUTUKSIA

Esitän aluksi kolme huomautusta, jotka koskevat vääryyttä, että valtioneuvostoihin kuulumaton vainaja voidaan haudata kirkollisin seremonioin ilman hänen jättämänsä kirjallista lupaa. Tämä aihe liittyy kanteluuni sikäli, että se osaltaan perustelee, miksi sotilaspapit ovat mielestäni sopimattomia puolustusvoimien elämäkatsomustiedon opetukseen sekä kaatuneiden huollosta vastaamiseen.

Esitän sitten kaksi huomautusta, joilla torjun sitä mielestäni tarkoitushakuista vähättelyä, että erinäiset uskonnolliset tilanteet eivät suinkaan pyrkisi tai pystyisi vaikuttamaan ihmisen mieleen tavalla, jota tämä pitää epätoivottavana. Totean, että samoin on torjuttava tarkoitushakuinen vähättely kirkollisuuden ja pappien osuudesta tilanteissa, jotka hoituisivat sekulaaristikin, sillä tämä osuus vaikka kuinkakin pienenä voi olla epätoivottava valtioneuvostoihin kuuluvillekin. Kenenkään ei lähtökohtaisesti tarvitse olla kirkollisuuden ja pappien kanssa tekemisissä kuin itse niin halutessaan.

**a) Kanteluni eduskunnan oikeusasiamiehelle esitutinnan toimittamatta jättämisestä hautarauhan rikkomisen asiassa.** Seuraavassa on aiheesta laatimani selostus.

Jouni Luukkainen teki 5.3.2010 rikosilmoituksen hautaamattoman ruumiin pahennusta herättävän käsittelyn muodossa tehdystä hautarauhan rikkomisesta. **Aslak Veisiö**, joka ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka oli alakoulussa itse valinnut elämäkatsomustiedon opetuksen uskonnonopetuksen sijasta, joka oli allekirjoittanut Vapaa-ajattelijain liiton verkkoadressin valtion ja kirkon erottamiseksi ja joka oli yhdistyksemme Pääkaupunkiseudun ateistit ry:n jäsen vielä hiukan yli vuosi ennen surullisen varhaista kuolemaansa, siunattiin hautaan 3.5.2008 ev.-lut. kirkon menoin vastoin hautaustoimilain vaatimusta kunnioittaa vainajan katsomusta ja (oletettujakin) toiveita vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä. Kauniissa ja satuttavassa kuolinilmoituksessa ilmaisu ”Siunaus toimitettu” särähti pahasti.

Hallituksen esitykseen hautaustoimilain sisältyi viittaus rikoslakiin, ja opetusministeriön vastine eduskunnan hallintovaliokunnalle Vapaa-ajattelijain liiton kirjallisesta asiantuntijalausunnosta vahvisti tämän yhteyden. Rikosilmoitus perustui siihen, mutta se ei siis kuitenkaan syntynyt heti.

Luukkaisen pantua Veisiön kohtalon ja hänen ruumiinsa väärän kohtelun merkille kävi ilmi, että yhdistyksemme jäsenyyttä aikanaan hakenut suomussalmelainen Eero Antero Moilanen (s. 24.10.1951) oli kuollut jo ennen kuin hänet ehdittiin hyväksyä jäseneksi, että hän ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan ja että tästä huolimatta hänet oli pappi siunannut hautaan. Moilasan tapaus oli tiedon siitä saatuaamme jo rikosoikeudellisesti vanhentunut, sillä siitä oli silloin kulunut jo yli kaksi vuotta.

Mutta lehdistä paljastui vuoden 2009 lopussa toinen tapaus, johon Luukkainen tarttui. Ev.-lut. kirkkoon liittyneen miehen toivomissa kristillisissä hautajaisissa Malmin hautausmaalla haudalle saapui vainajan muslimisukulaisten kutsuma imaami toimittamaan islamilaisen hautausseremonian. Luukkaisen mielestä siinä meneteltiin hautaustoimilain vastaisesti ja rikottiin hautarauhaa hautaamattoman ruumiin pahennusta herättävän käsittelyn muodossa. Nyt Luukkainen teki rikosilmoituksen.

Tapauksen ennakkoluonteisuuden tähden ilmoitukseen oli välttämätöntä laatia seikkaperäinen lakiperustaosa, jossa Luukkainen erityisesti tarkasteli kolmea oikeuskanslerille tekemäänsä kantelua ja niiden kelvottomia hylkääviä ratkaisuja. Ensimmäinen kantelu joulukuussa 2004 koski ev.-lut. kirkon kirkkojärjestyksen käytäntöä siunata kirkkoon kuulumaton vainaja hautaan ilman, että vainaja olisi jättänyt sellaiselle poikkeukselliselle toimelle todistusvoimaista eli siis kirjallista lupaa joko toivomuksen tai suostumuksen muodossa. Kaksi muuta kantelua maaliskuussa 2005 ja kesäkuussa 2005 koskivat Aasian tsunamin löydettyjen ja alustavasti tunnistettujen suomalaisten kuolonuhrien ”ekumeenisia muistohetkiä” Helsinki-Vantaan lentoasemalla ja ”matkaansaattohartauksia” Thaimaassa Phuketin lentoasemalla, nämä uskonnolliset toimet kun kohtasivat kirkkoon kuulumattomiakin vainajia. Tämä uskonnottomia vainajia koskevien väärin käytäntöjen analysointi antoi sellaisenaan periaatteet myös tuon ainakin muodollisesti luterilaiseksi kääntyneen entisen muslimin tapauksen analysointiin.

Malmin tapauksesta oli kuitenkin jo tehty rikosilmoituksia, ja tapausta tutkittiin uskonrauhan rikkomisena itse vainaja siten sivuuttaen. Luukkaisen oli tyytyminen siihen.

Malmin tapauksesta tehdyssä rikosilmoituksessa nähty vaiva antoi kuitenkin Luukkaiselle tien edetä Veisiön tapauksessa.

Mutta rikoskomisario Ilkka Juola teki 9.3.2010 tutkinnan päätöksen, että (Aslak Veisiön) asiassa ei ole syytä epäillä rikosta ja että esitutkintaa ei aloiteta.

Tapauksen luonteen tähden Luukkainen teki sitten 23.3.2010 Aslak Veisiön tapauksesta rikosilmoituksen Valtakunnansyyttäjänvirastolle. Mutta apulaisvaltakunnansyyttäjä Jorma Kalskeen vastaus 25.3.2010 oli, että Luukkaisen kirjoitus ei antanut aihetta valtakunnansyyttäjän toimenpiteisiin.

Luukkainen teki lopulta 29.2.2012 eduskunnan oikeusasiamiehelle kantelun, jossa piti virheellisenä Juolan päätöstä jättää esitutkinta toimittamatta ja Kalskeen päätöstä jättää määräämättä esitutkinta toimitettavaksi. Mutta vastaus 6.3.2012 (dnro 859/4/12) oli, että asiaa ei ryhdytä tutkimaan.

Vielä ei siis saanut ansaitsemaansa tuomiota oikeuskansleri Paavo Nikulan ihmettely, mikä merkitys olisi annettava vainajan ”katsomukselle” ja laajemmalle kuin elossa olevien ihmisyksilöiden kohteluun vaikutuksensa ulottavalle perustuslain säännökselle ihmisarvon loukkaamattomuudesta ja siihen sisältyvästä yksilön oikeudesta määrätä itsestään ja asioistaan. **Katsomustaan ja itsemäärää-**



**misoikeuttaan arvostava ihminen tietää kyllä, että Nikulan ihmettely ei ole kestäväällä pohjalla.**

**b) Rukoushetki surussa ei käy.** Oikeuskanslerille tekemissäni a)-kohdassa mainitsemisiani kanteissa kerroin, kuinka hautaustoimilain voimaantulon jälkeen vuoden 2004 alussa evankelis-luterilaisen kirkon Sauvo-Karunan seurakunnan kirkkoherra (sittemin myös TT) Kalle Elonheimo päätti olla enää siunaamatta hautaan kirkkoon kuulumattomia vainajia näiden vakaumuksen kunnioittamisen vuoksi. Seurakunnan kotisivuilla tämä kerrottiin seuraavasti: ”Kirkkoherra Elonheimo ei siunaa hautaan kristilliseen kirkkoon kuulumatonta kunnioittaakseen tämän uskonnollista vakaumusta ja vapautta.” Tosin ei tuossakaan sitouduttu kunnioittamaan muuhun ”kristilliseen kirkkoon” kuin evankelis-luterilaiseen kuuluvan uskonnollista vakaumusta, koska ei vaadittu tämän jättämää kirjallista lupaa luterilaisen papin toimittamalle hautaan siunaukselle.

Pidin erittäin huomionarvoisena käytäntöä, kuinka tämä seurakunta kirkkoon kuulumattoman vainajan tilanteessa sitten kohtelee jäseniään. Ohjeiden mukaan: ”Omaisten suruun seurakunta kuitenkin on valmis osallistumaan: on mahdollista viettää yhdessä rukoushetki surussa ja omaiset ovat tervetulleita sururyhmään sekä yksityiseen sielunhoitoon.” Yhdessä vaatimani kirkkojärjestyksen muutoksen kanssa tuollainen käytäntö olisi mielestäni ollut suositeltavissa koko kirkolle. Mutta toisaalta esimerkiksi Kirkollisten toimitusten kirjan rukoushetki Surukodissa näytti oletttavan, että vainaja oli kristitty, eikä siis sopinut. Jotain uutta olisi kirkon vielä ollut kehiteltävä.

Tuolloin ajattelin, että seurakunnan mainitsema yhdessä vietettävä rukoushetki surussa joka tapauksessa vietettäisiin itse vainaja muutoinkin täysin rauhaan jättäen — ei siis vainajan arkun, uurnan eikä haudan äärellä, vaan esimerkiksi papin virkahuoneessa vainajan hautaamiseen suoraan liittymättä, jolloin erityisesti ei odotettaisi, että koko muulloin ja muualla kerääntyvä hautajaisväki siihen välttämättä osallistuisi.

Mutta nyt keskustelussa, joka syntyi [www.kotimaa24.fi](http://www.kotimaa24.fi)-verkkosivustolla uutisesta 16.4.2012, että Porvoon hiippakuntavaltuusto on tehnyt kirkolliskokouksen toukokuun istunnolle esityksen maksullisesta hautaan siunaamisesta niiden henkilöiden kohdalla, jotka eivät kuulu evankelis-luterilaiseen kirkkoon, Kalle Elonheimo kertoi ensin (16.4.2012 23:01:47) seuraavaa :

Kokonaan toinen asia on hautaan siunaaminen. Mielestäni selkeintä olisi määrätä kirkkojärjestyksessä, että kirkkoon kuulumatonta ei siunata hautaan ellei siunaamiselle ole erityisen painavia syitä — kuten vaikkapa se, että kasteopetuksessa oleva kuolee ennen kuin hänet ehditään kastaa.

ja sitten (17.4.2012 14:20:52) seuraavaa:

Hautaan siunaamisen lisäksi on vielä yksi vaihtoehto, joka ottaa huomioon niin kirkkoon kuulumattoman vainajan vakaumuksen kuin kirkkoon kuuluvat omaiset: rukoushetki surussa arkun äärellä. Olen sellaisen ainakin kerran toimittanut, lukupulpetista, ilman jumalanpalvelusasia.

Rukoushetki surussa olisikin siis osa hautausseremoniaa vainajan arkun ääressä kirkossa tai kappelissa! Se *ei* silloin ota huomioon kirkkoon kuulumattoman vainajan vakaumusta. Tuollaisessa rukoushetkessä vainajan ruumista käytettäisiin kristilliseen julistukseen koko hautajaisväelle samalla tavalla kuin kirkollisessa hautaan siunaamisessa. Oleellista eroa vainajan katsomuksen epäkunnioittavassa kohtelussa ei olisi. Siis vaatimukseni vainajan jättämästä kirjallisesta luvasta toimituksen perustaksi koskee myös tuollaisia yhdessä vietettäviä rukoushetkiä surussa. **Haluankin täten korjata väärinkäsitykseni, ja peruutan suositukseni ehdotetusta mahdollisuudesta viettää yhdessä rukoushetki surussa.**

Myös ev.-lut. kirkon piispainkokouksen 8.–9.9.2009 antama menettelytapaohje kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamisesta puhuu julistuksellisesta rukoushetkestä: ”Mikäli hautaan siunaamista ei toimiteta, voidaan julistus- ja sielunhoitonäkökulmasta tarjota mahdollisuutta rukoushetkeen.”

Kertaan puolustusvoimien uskonnollisista tilaisuuksista tekemästäni kantelusta, että ortodoksisen kirkon pappi ei siunaa hautaan ortodoksiseen kirkkoon kuulumatonta vainajaa mutta että joissain tilanteissa pappi on toimittanut muistopalveluksen kirkosta eronneen vainajan arkun äärellä — siis

vainajan katsomusta epäkunnioittavasti kohdellen, jos toimitukselle ei ole vainajan jättämää kirjallista lupaa. Ev.-lut. kirkon piispaikokouksen 8.–9.9.2009 pöytäkirja (s. 73) kertoo samasta seuraavasti: ”Ortodoksisen käytännön mukaan kirkkoon kuulumatonta ei haudata kirkollisesti ainakaan varsinaista hautausjumalanpalveluksen järjestystä noudattaen. Joissakin tilanteissa voidaan, piispan luvalla, toimittaa esimerkiksi muistopalvelus, *panihida*.”

**c) Puolustusvoimilla hautaustestamenttilomake?** Tuoreen oppikirjan *Sotilaan pyhät hetket* (toimittaneet Jukka Seppänen ja Vesa Aurén, Maasotakoulu 2011) hautaamista koskevan luvun ”Aurinko laskee, jo pitenee varjot. Poissa on ystävä kallehin.” (krov Vesa Aurén ja krov Sauli Keskinen) alaluvun ”Erityistilanteet” seuraavat kaksi kappaletta koskevat Utin Jääkäriprikaatin erikoisoperaatio-osastoa:

Suomessa vuonna 2010 koulutettu taisteluosasto (EOS/UTJR) liitti tappiutilanteet ja kuolemantapaukset sekä niihin kuuluvat järjestelyt osaksi henkistä toimintakykyä (HENTO) eli yhdistettiin henkisen ja kaatuneiden huollon toimenpiteet. Kokonaisuuteen liittyen järjestettiin erilaista koulutusta ja luotiin toimintatapoja sekä materiaaleja, joilla tilanteisiin varauduttiin etukäteen, jotta joukko voisi selviytyä mahdollisista kuolemantapauksista mahdollisimman hyvin.

Käytössä olleessa mallissa yksi osa varautumista oli kirje omaisille, jossa henkilö välitti toiveensa kuolemantapausta varten. Todellisen toiminnan aikana tällainen kirje säilytetään esimerkiksi joukko-osaston operaatiokeskuksessa nimellä varustettuna ja tarvittaessa se sitten otetaan käyttöön. Tämä malli on saatu muilta Pohjoismailta. Kuusisivuisessa kirjeessä on yksityiskohtaisia tietoja lukuisista eri asioista, kuten elinsiirto, hautajaiset, hautausmuoto, hautapaikka, kuolemasta ilmoittaminen sekä henkilökohtaisia asioita omaisille tiedoksi. Sotilaille annettavaan materiaaliin liittyy myös esimerkki ja mallikappale oikeasta testamentista. Lisäksi taisteluosaston ulkomaille lähtevällä sotilaalla on mahdollisuus itse sopia omaisyhteyshenkilö, joka hoitaa Puolustusvoimien yhteyksiä omaisiin ja avustaa heitä järjestelyissä kuoleman tai vaikean loukkaantumisen jälkeen. Samoin on sovittu kuolinviestin viemiseen liittyvät järjestelyt.

Lainaukseni jälkimmäisessä kappaleessa kaikei tarkoitetaan kuusisivuista kirjelomaketta. Pyysin huhkikuussa sellaisen ilmoittaen kiinnostukseni syyksi lomakkeen hautaus- ja elinluovutustestamenttiluonteisuuden sekä kertoen valmistautuvani laatimaan vastineeni puolustusvoimien kirkollisesta työstä tekemissäni kanteluissa. Minulle vastattiin, että asiaa selvitetään ja siihen palataan toukokuun aikana. Siksi en valitettavasti nyt voi sanoa aiheesta enempää. En valitettavasti huomannut samalla pyytää tietoa, kuinka omaisyhteyshenkilöstä ja kuolinviestin viemiseen liittyvistä järjestelyistä sovitaan.

Voin kysyä, onko tuollaiset lomakkeet ja sopimismuodot laadittu sitten niin, että ne johdattaisivat mahdollisimman vaivattomasti ottamaan huomioon vainajan katsomuksen kunnioittamisen.

**d) Turun kaupungin opetustoimenjohtajan ja Turun Sanomien vähättely.** Kantelin tammikuussa 2011 eduskunnan oikeusasiamiehelle, että lehtitiedon perusteella Turun peruskouluissa ja lukioissa pidetään sellaisia uskonnollisia päivänavauksia, joista vastoin perustuslakia ja Opetushallituksen ohjeita kukaan ei saa omantunnon syistä vapautusta, kun johtavan virkamiehen mukaan yksi virsi ei muka tekisi päivänavauksesta uskonnollista. *Turun Sanomat* pilkkasi kyynisesti kanteluani pääkirjoituksessaan, erityisesti kohtaa, jonka se tiivistä muotoon, että virsi saattaa vaikuttaa tunteisiin jopa rukousta enemmän.

**e) Presidentti Mauno Koivisto ja uskonto.** Haluan kertoa Koiviston elämästä kaksi välähdystä.

Muistelmateoksessaan *Koulussa ja sodassa* (Kirjayhtymä, 2. p. 1998) Koivisto kertoo lapsuudestaan, että hänen isänsä oli uskovainen ja kuljetti häntä monen eri uskonsuunnan tilaisuuksissa vaikka pysyen valtionkirkon jäsenenä (s. 30), että heidät lapset kastettiin (s. 31), että hänestä ei tullut varsinaisesti uskovaista vaan että hän ehkä voisi sanoa tulleen uskonnollisuuteen taipuvaiseksi (s. 34) ja että lapsena hän varoi tunteitaan, pelkäsi herätykseen tuloa (s. 34).

Näen tämän herätykseen tulon pelon yleisemmin niin, että mikä tahansa uskonnollinen puhe tai muu toiminta voi olla uskonnollisten tuntemusten pelossa epätoivottavaa seurattavaa, sillä kyse on tunnetason, ei järjen asiasta.

Koiviston vieraillessa Moskovassa 25.–26.6.2002 *Venäjän idea* -kirjansa venäjänkielistä painosta esittelemässä valtakunnallinen Radio Majak lähetti hänen suoran haastattelunsa ”Kirjailijan tunti” -ohjelmassa. Ulkoministeriön mediakatsauksen mukaan haastattelussaan Koivisto julisti vihaavansa ateisteja, koska ”ateistit haluavat itse tulla jumaliksi ja luulevat ymmärtävänsä asioita, joita kukaan ei ymmärrä”.

Koiviston ateistivihan voi ymmärtää kateutena ateistien selkeätä ja ongelmatonta todellisuuskäsitystä kohtaan. Ehkä hänen olisi siis lapsuudessaan pitänyt olla vielä varovaisempi.

## KANTELUNI PÄIVITYS

Terhi Juntunen osoitti vakuuttavasti pro gradu -työssään (2004), että kirkollisista oppitunneista vapautukseen oikeutetut varusmiehet joutuivat käytännössä kuitenkin osallistumaan kirkollisista oppitunneista esimerkiksi kaatuneiden huollon, johtamis- ja valaoppitunneille. Pääesikunnan lausunto ei ottanut kantaa tuon ajan tapahtumiin, mutta antoi ymmärtää, että ainakaan nykyisin sellaista ongelmaa ei ole. Tosin Ilmavoimien Esikunta, joka ainoana mainitsi Juntusen, omituisesti silloin kiisti noiden oppituntien kirkollisuuden. Mutta sikäli kuin kyseisistä koulutuksen aiheista kehitetään elämäntutkimustiedon opetukseen omat kelvolliset opetusmateriaalinsa, tuollainen ongelma väistyneenä, ellei ole todellakin jo väistynyt. Silloin hälvenee myös oma huoleni, että elämäntutkimustiedon opetus olisi niin puutteellista, että varusmiehet siksi itse jättäisivät sen.

Pääesikunnan lausunnon mukana toimitettiin elämäntutkimustiedon opetuksesta kaatuneiden huollon ja maanpuolustuksen etiikan opetusmateriaalit. Edellisessä oli vakavia, mutta helposti korjattavia tunnustuksettomuuden loukkauksia. Jälkimmäisen suhteen jäi auki, millaista opetusta sotilasvakuutuksesta annetaan valaoppituntia vastaten; kyse on kriittisestä asiasta, sillä sotilasvakuutus jäi aivan toissijaiseksi uskonnolliseen valaan verrattuna siinä Kainuun Prikaatin kuvauksessa kirkollisen työn esittelyoppitunnilla 2010–2011 alokkaille annetusta kirkollisen työn tilaisuuksia koskevasta ohjeistuksesta sekä ohjeistuksen perusteista, joka oli Pääesikunnan edellisen lausunnon 1.6.2011 liitteenä. Myös johtamisoppituntien tilanne jäi nyt epäselväksi.

**Toivon oikeusasiamiehen vaativan** puolustusvoimia huolehtimaan elämäntutkimustiedon opetusmateriaalien tunnustuksettomuudesta ja kattavuudesta.

Muutoin pidän kanteluni ennallaan.

ALLEKIRJOITUS:

Jouni Luukkainen

EI LIITTEITÄ

TIEDOKSI SÄHKÖPOSTITSE:

Pääesikunnan oikeudellinen osasto (kirjaamo.pe@mil.fi)

Maanpuolustuskorkeakoulu (kirjaamo.mppk@mil.fi)

Ilmavoimien Esikunta, henkilöstöosasto (kirjaamo.ilmave@mil.fi)

Merivoimien Esikunta, henkilöstöosasto (kirjaamo.merive@mil.fi)

Maavoimien Esikunta, henkilöstöosasto (kirjaamo.maave@mil.fi)

Pääesikunnan henkilöstöosaston kirkollinen ala (kirjaamo.pe@mil.fi)

Puolustusministeriö (puolustusministerio@defmin.fi)